

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΙΟΡΟΚΑΣ

ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ
ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΑΜΥΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΙΟΝΙΟ
ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΣΤΟ ΒΕΝΕΤΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ
(1718-1733)

1. Τὸ θέμα καὶ ἡ μέθοδος τῆς μελέτης

Οἱ βενετολογικὲς σπουδὲς ἔχουν δώσει καὶ δίνουν πλούσιους καρπούς, καλύπτοντας μιὰ περίοδο πάνω ἀπὸ χίλια χρόνια. Ἡ θέση τῆς μοναδικῆς καὶ γοητευτικῆς πόλης τῶν Δόγηδων, ὁ ρόλος της στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Εὐρώπης σὲ ἐποχὲς ποὺ τὸ εὐρωπαϊκὸ ἐμπόριο εἶχε σχεδὸν σβῆσει, ἡ μοναδικότητα καὶ ἡ ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν της θεσμῶν, ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ ἄσκηση τῆς διοίκησης, ὁ καλλιτεχνικὸς της πλοῦτος, ὅλα αὐτὰ δίκαια προκάλεσαν ζωηρὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἀποτέλεσμα, τὸ πλῆθος τῶν αὐτοτελῶν μελετῶν καὶ τῶν ἄρθρων, ποὺ φωτίζουν ποικίλες πτυχὲς τῆς ἱστορίας καὶ τῶν σχέσεων τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Περιώνυμοι ἱστορικοὶ τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν Νεώτερων Χρόνων ἔκαναν ἔργο ζωῆς τὴ σπουδὴ τοῦ βενετικοῦ παρελθόντος, σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις του.

Οἱ σχετικὲς μελέτες εὐνοήθηκαν ἀσφαλῶς καὶ ἀπὸ τὴ δικαιολογημένη ἐλξη ποὺ ἀσκεῖ ἡ πόλη αὐτὴ ὡς σήμερα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ φροντίδα τῶν Βενετῶν νὰ καταγράφουν καὶ νὰ διαφυλάσσουν τὶς μαρτυρίες τοῦ παρελθόντος τους. Ἐννοῶ ἐδῶ κυρίως τὰ βενετικὰ Ἀρχεῖα, ποὺ διασώζουν πληθώρα ἐγγράφων καὶ προσφέρουν σωρεῖα εἰδήσεων γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς ἄλλοτε κραταιᾶς βενετικῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ τῶν χωρῶν ποὺ μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἤλθαν σὲ ἐπαφὴ μ' αὐτήν.

Ἐντούτοις μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ὅτι τὸ ἐρευνητικὸ ἐνδιαφέρον μειώνεται σὲ μεγάλο βαθμὸ, ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς βενετικῆς ἱστορίας¹. Ἐνῶ δηλ. ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἔχει ἐνδιαφερθεῖ

1. Ἐὰν ἀναφερθεῖ ἐνδεικτικὰ ὅτι ὁ Gino Damerini, *Le isole Jonie nel sistema adriatico. Dal dominio veneziano a Buonaparte*, Varese-Milano, ISPI, 1943, κυριολεκτικὰ «πηδῶ» καὶ δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (1718) ὡς τὸ τέλος τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας (1797).

και ενδιαφέρεται ζωηρά για τους αιώνες της άκμης, ως και τον 16ο, ασχολείται όλο και λιγότερο με τους δύο τελευταίους αιώνες της βενετικής ιστορίας, τον 17ο και τον 18ο. Η έμφανής παρακμή της Γαληνότατης κατά τους δύο αυτούς αιώνες, ο περιορισμός της βαθμιαία στην 'Αδριατική¹, ή συνακόλουθη κάμψη της οικονομικής² και της πολιτικής της σημασίας, ή υποβάθμισή της σε δευτερεύοντα ή και τριτεύοντα παράγοντα της πολιτικής ζωής της Ευρώπης, κυρίως κατά τον 18ο αι.³, φαίνεται, αν όχι να άπωθούν τους έρευνητές, τουλάχιστο δέν τους προκαλούν ζωηρό ενδιαφέρον.

Πιστεύω, ώστόσο, ότι ή μελέτη του βενετικού 18ου αι. έχει πολλά να δώσει, κυρίως στον τομέα των σχέσεων του βενετικού Κράτους, έστω σε παρακμή, με την έλληνική 'Ανατολή. Και ιδιαίτερα, όταν έχει γίνει πιά σαφές πως ο αιώνας αυτός αποτελεί την κρίσιμη καμπή στην ιστορία της τουρκοκρατούμενης 'Ανατολής, με τις ζυμώσεις και ανακατατάξεις του, τη μορφοποίηση νέων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων, την απόρριψη και την εγκατάλειψη παραδοσιακών ισορροπιών και την αναζήτηση νέων έρεισμάτων.

Με βάση τις παραπάνω σκέψεις, νομίζω ότι αποτελεί εύπρόσδεκτη εισφορά και σοβαρό έρευνητικό καθήκον ή ένασχόληση με θέματα του βενετικού 18ου αιώνα. Από την άποψη μάλιστα των σχέσεων της Δύσης με τον έλληνικό χώρο οι ανάλογες προσπάθειες προσλαμβάνουν τις διαστάσεις και τη σημασία της έρευνητικής προϋπόθεσης.

Όπως είναι γνωστό, ή Βενετία επέλεξε, μετά τη συνθήκη του Πασάροβιτς (1718)⁴, αλλά και πριν από αυτή, από την αρχή άκόμη του αιώνα,

1. Η 'Αδριατική ταυτίστηκε του λοιπού με την ύπαρξη της Βενετικής Δημοκρατίας: Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, τ. 2, Milano-Messina 1968, σ. 236. Για τη θέση της Βενετίας στην 'Αδριατική απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις βλ. Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore-London, The John Hopkins University Press, 1973, σ. 417.

2. Για τη βενετική οικονομική και δημογραφική κρίση βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 230-236. Πρβλ. και Jean Georgelin, *Venise au siècle des lumières*, Paris-La Haye, Mouton éd., 1978, σ. 145 κ.έ., 247 κ.έ., 303 κ.έ.

3. Η έξωτερική πολιτική της Βενετίας όλόκληρο τον 18ο αι. χαρακτηρίστηκε προσφωδώς ως «άστοχη»: Auguste Bailly, *La Sérénissime République de Venise*, Paris, A. Fayard, 1958, σ. 308.

4. Για τó κρίσιμο αυτό χρονικό όριο της βενετικής ιστορίας και τη θέση της Βενετίας μετά τη χρονολογία αυτή βλ. τη σημαντική παρατήρηση του 'Αποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. 4. *Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ó φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 85. Για την κατάσταση της Βενετίας κατά τον πόλεμο του 1714-18 βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 225-227. Για μετά τó 1718: Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, «Γιαννιώτες έμποροι και έμπορική πολιτική της Βενετίας (1720-1721)», *Χαριστέιον Σεραφείμ Τίκα, 'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 473-476.

τὴν πολιτικὴ τῆς αὐστηρῆς οὐδετερότητας ὡς τὸ μέσο πού θὰ τὴν ἀπήλλασσε ἀπὸ τοὺς σοβαροὺς κινδύνους τῆς ἐμπλοκῆς στὶς εὐρωπαϊκὲς ζυμώσεις. Δὲν μετέχει λοιπὸν στὶς εὐρωπαϊκὲς κρίσεις τῆς πολωνικῆς (1733-1738) καὶ ἀργότερα τῆς αὐστριακῆς διαδοχῆς (1740-1748)¹, ἐνῶ ἰσορροπεῖ μὲ δυσκολία, σὲ «τεντωμένο σχοινί», κατὰ τὴν αὐστροτουρκικὴ σύγκρουση τοῦ 1736-39. Κύριο μέλημα τῆς βενετικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς εἶναι ἡ τήρηση ἴσων ἀποστάσεων ἀπὸ τοὺς δύο βασικοὺς παραδοσιακοὺς ἀντιπάλους στὴν ἠπειρωτικὴ Εὐρώπη, τὴ Γαλλία καὶ τὴν Αὐστρία². Ἄν, βέβαια, ἡ πολιτικὴ τῆς αὐστηρῆς ἐνοπλῆς οὐδετερότητας ἀπήλλαξε τὸ βενετικὸ κράτος ἀπὸ τὰ δεινὰ τῶν συγκρούσεων ἢ ἂν, τελικά, ὠφέλησε ἢ ζημίωσε καὶ πόσο, τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἔχουν ἀπασχολήσει τὴν ἔρευνα, χωρὶς μάλιστα καὶ νὰ καταλήξουν κάπου οἱ σχετικὲς συζητήσεις³. Γεγονὸς ὡστόσο ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι ἡ παραπάνω τακτικὴ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὴ Βενετία νὰ συσπειρώσει τὶς ὑποίες δυνατότητές της⁴ στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς ἀποδείχθηκε καὶ ὑπαρκτός, ἀφοῦ ἐξαφάνισε σύντομα τὰ κέρδη τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 17ου αἰ., τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀποφέρει οἱ ἀγῶνες τοῦ Morosini τοῦ «Πελοποννησιακοῦ», ὡς τὴ συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699)⁵. Ἀλλὰ ἦταν καὶ κίνδυνος θανάσιμος, ἀφοῦ ἀπειλοῦσε τὸ ὕστατο προπύργιο τῶν ὑπολειμμάτων τῆς βενετικῆς δύναμης, δηλ. τὰ Ἴόνια νησιά καὶ τὶς δαλματικὲς κτήσεις⁶.

1. Γιὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς σχέσεις τῆς Βενετίας κατὰ τὶς συγκρούσεις τῆς ἐποχῆς βλ. Cessi, *ὁ.π.*, σ. 238.

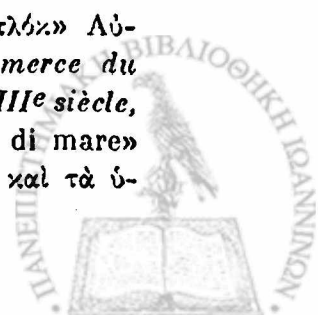
2. Γιὰ τὶς βενετο-αυστριακὲς σχέσεις καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς Βενετίας ἀπέναντι στὴν Αὐστρία βλ. Cessi, *ὁ.π.*, σ. 236, 238.

3. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 265, 266 καὶ Lane, *Venice*, σ. 416. Γιὰ τὶς ἀντιδράσεις ἐπώνυμων Βενετῶν πρὸς τὴν πολιτικὴ τῆς οὐδετερότητας βλ. Cessi, *ὁ.π.*, σ. 241. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. εἶχαν πυκνώσει οἱ φωνὲς ἐπίσημων Βενετῶν, ὅπως ὁ Ant. Querini, πού ἐβλεπαν τὴ σωτηρία στὴν πολιτικὴ σύνεση καὶ ὄχι στὴ στρατιωτικὴ ἰσχὺ: Bailly, *La Sérénissime*, σ. 280. Πρὸβλ. S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, τ. 8, 3η ἐκδ., Venezia, Filippi ed., 1975, σ. 45-46.

4. Οἱ δυνατότητες βέβαια αὐτὲς ἦταν πολὺ περιορισμένες. ἂν ὄχι ἀνύπαρκτες. Στὴν οὐσία ἡ βενετικὴ κυβέρνησις προσπαθοῦσε νὰ τηρεῖ ἢ ἴδια τὰ συμφωνημένα καὶ νὰ δειχνεὶ «μεγαλοψυχία» στὶς τουρκικὲς προκλήσεις: Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 266. Κυρίως οἱ μικρὲς, ἔστω, δυνατότητες γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ἀδριατικῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους σήμαιναν, παράλληλα, τὴν παντελὴ ἀδυναμία τῆς Βενετίας νὰ τὴν ὑπερασπισθεῖ καὶ ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Εὐρωπαίων: Lane, *Venice*, σ. 416.

5. Τοὺς γενικότερους λόγους τῆς παρακμῆς, πού ὀδήγησαν στὴ γρήγορη ἀπώλεια τῶν κερδῶν ἀπὸ τὶς προσπάθειες τοῦ Fr. Morosini τοῦ «Πελοποννησιακοῦ» βλ. στοῦ Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 30-31.

6. Γιὰ τὴ θέση τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας στὸ ἀντιβενετικὸ «μπλόκ» Αὐστρίας-Πάπας βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα ἀποψη τοῦ Ruggiero Romano, *Le commerce du Royaume de Naples avec la France et les pays de l'Adriatique au XVIIIe siècle*, Paris, A. Colin, 1951, σ. 67. Ὡς ὑπομνησθεῖ ἐπίσης ὅτι τὰ βενετικὰ «stati di mare» (Δαλματία, Ἀλβανία, Levante) συνόρευαν τὰ πιδὸ πολλὰ μὲ τουρκικὰ ἐδάφη καὶ τὰ ὑπόλοιπα μὲ αὐστριακὰ: Romanin, *Storia documentata*, τ. 9, σ. 85.

Ίδιαίτερα κρίσιμο για τις τουρκο-βενετικές σχέσεις θεωρώ το χρονικό διάστημα της δεκαπενταετίας από τη συνθήκη του Πασσάροβιτς (1718)¹, που καθιέρωσε ως βασικό όρο το *uti possidetis*, μέχρι το καλοκαίρι του 1733, όποτε ανανεώνεται— και δέν παραβιάζεται πλέον, τουλάχιστον επίσημα— ή τουρκο-βενετική συνθήκη ειρήνης, με τις ενέργειες του βάλιου στην Κων/πολη Simone Contarini². Μέσα στη δεκαπενταετία αυτή συνειδητοποιείται απόλυτα από τη Βενετία ή τουρκική άπειλή³ και ανάγεται σε ακρογωνιαίο λίθο της άμυντικής της πολιτικής, ενώ παράλληλα δοκιμάζεται στην πράξη το άμυντικό σύστημα που καθιέρωσε ο Γερμανός στρατάρχης κόμης Schulenburg⁴, με την έπιτυχή απόκρουση της τουρκικής επίθεσης κατά της Κέρκυρας στα 1716. Κατά την περίοδο αυτή φαίνεται ότι γίνονται προσπάθειες για την άνατροπή της βασικής άρχής του συστήματος, που τοποθετούσε το κύριο άμυντικό βάρος στη στεριά με σειρά όχυρωματικών έργων, και τη δημιουργία αξιόμαχου πολεμικού στόλου ως βασικού έγγυητή σε περίοδο ειρήνης και ως άποτελεσματικού όργάνου για την άποτροπή

1. Για τις συνέπειες της συνθήκης στην έμπορική ναυτιλία της Βενετίας βλ. Ugo Tucci, «La marina mercantile veneziana nel Settecento». *Bollettino dell' Istituto di Storia della Società e dello Stato* (μετ. *Studi Veneziani*), 2 (1960) 169-170. Για τη συνθήκη και την κατάσταση στην Άδριατική μετά από αυτή βλ. Romano, *Le commerce du Royaume de Naples*, σ. 65. Τσιρπανλής, «Γιαννιώτες έμποροι», ό.π.

2. Η συμφωνία αυτή, παρόλες τις όποιες καλές προθέσεις, μόνο θεωρητικά έλυνε τα προβλήματα χωρίς και να τερματίζει την κρίση. Άλλωστε ή Πύλη δέν μπορούσε να έπιβληθεί ουσιαστικά στους «δυστροπούντες ύπηχόους» της (άπό το Dulcigno στην Άδριατική μέχρι τις δυνάμεις της Β. Άφρικής), ώστε να σεβασθούν τη συμφωνία: Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 266-267. Παρόλα αυτά, στην πράξη δέν σημειώνεται στο έξής νέος τουρκοβενετικός πόλεμος: Robert Mantran, «La navigation vénitienne et ses concurrents en Méditerranée Orientale aux XVIIe et XVIIIe siècles», στο *Mediterraneo e Oceano Indiano*, Firenze, Leo Olschi ed., 1970, σ. 385.

3. Παράλληλα ή Βενετία προσπαθούσε να μñν όξύνει τις σχέσεις της με τους Τούρκους, τηρώντας σχολαστικά προσεκτικές διπλωματικές σχέσεις, παρόλο που ή καχυποψία και ή έλλειψη έμπιστοσύνης ήταν πάντα ζωηρές και όδηγοΰσαν σε συχνά έπεισόδια: Eugenio Bacchion, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia, Edizioni Altitino, 1956, σ. 199-200.

4. Για το σύστημα Schulenburg βλ. Bacchion, ό.π., σ. 194. -Ennio Concina, *Le trionfanti et invittissime armate venete. Le milizie della Serenissima dal XVIIe al XVIIIe secolo*, Venezia, Filippi ed., 1972. σ. 14. Παρά τη στροφή προς τον πρωτεύοντα ρόλο της ναυτικής δύναμης, ασφαλώς δέν έγκαταλείφθηκε το χερσαίο άμυντικό σύστημα. Οι σχετικές εργασίες συνεχίστηκαν, στα όρια του (οικονομικά και όργανωτικά) δυνατού και άπό τον ίδιο τον Erizzo: Bacchion, ό.π., σ. 196. Άλλωστε τα γενικότερα σχέδια του Γερμανού στρατάρχη για την άναδιοργάνωση των βενετικών δυνάμεων (που είδαν το φως άργότερα, στα 1724) συμπεριλάμβαναν προγενέστερες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, όπως του 1687 ή του 1701: Concina, ό.π., σ. 13. Η μελέτη αυτή βρισκόταν στο τυπογραφείο όταν κυκλοφόρησε το χρήσιμο, αν και όχι άμεσα για το θέμα μας, βιβλίο του Ίωάννη Δ. Ψαρά, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις βενετικές κτήσεις του έλληνικού χώρου (16ος-18ος αι.)*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1988. Ειδικότερα για την πολιτοφυλακή των Έπτανήσων βλ. σ. 72 κ.έ κ.ά.

τυχόν τουρκικῆς ἐχθρικῆς ἐνέργειας ἐναντίον τῶν νησιῶν, καί ἰδιαίτερα τῆς Κέρκυρας¹.

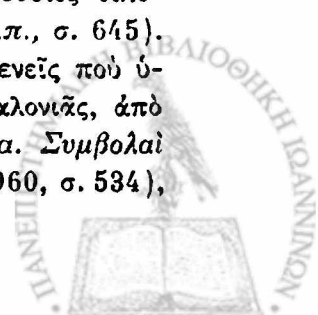
Ἡ σχεδιαζόμενη στροφή στό άμυντικό σύστημα τῶν ὑπὸ βενετική κατοχῆ νησιῶν τοῦ Ἰονίου ἀποκάλυπτε ὡστόσο βασικές δομικές ἀδυναμίες, ἀδυνατώντας σχεδόν νά δώσει λύση σέ βασικά προβλήματα: Πόσα πλοῖα θά ἀπαιτοῦνταν σέ εἰρήνη ἢ σέ πόλεμο καί μὲ ποιά βάση θά γίνονταν ὁ ὑπολογισμός αὐτός· πῶς θά ξεπερνοῦνταν οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν ἐπάνδρωση τοῦ ὑπὸ δημιουργίαν στόλου καί ποιές ἦταν οἱ δυσκολίες αὐτές· ποιά θά ἦταν ἡ συμμετοχῆ τῶν Ἑπτανησίων καί ποιός ὁ μηχανισμός τῆς ναυτολόγησής τους. Ἡ ἀπάντηση στὰ παραπάνω ἐρωτήματα, μὲ τὶς σημαντικές οἰκονομικές καί κοινωνικές τους προεκτάσεις, ἀποτελεῖ πρώτη γραμμῆς ἐρευνητικό στόχο.

Ἀπαντήσεις, λιγότερο ἢ περισσότερο σαφεῖς, προσφέρει ἓνα σημαντικό ἔγγραφο τοῦ 1733. Πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ-εἰσήγηση σχετικὰ μὲ τὴ ναυτολόγηση πληρωμάτων, τὴν ὁποία ὑπέβαλε στὸν δόγη², μὲ ἡμερομηνία 10 Μαρτίου 1733, ὁ Γενικός Προνοητῆς τῆς Θάλασσας (Provveditore Generale da Mar) Nicolò Erizzo³. Τὸ σημαντικό αὐτὸ ντοκουμέ-

1. Γιὰ τὴ ζωτική σημασία ποὺ ἀποκτᾷ ἡ Κέρκυρα μετὰ τὸ 1718 καί γιὰ τοὺς παράγοντες ποὺ τὴν καθιστοῦν τὸ κλειδί καί αὐτῆς τῆς ὑπαρξῆς τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας βλ. Bacchion, *Il dominio veneziano*, σ. 191, 199, 200. Πρὸβλ. ἀκόμη τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἴδιου συγγραφέα γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἡπειρωτικῶν παραλλήλων καί τὶς σχετικές ὑποδείξεις τοῦ Schulenburg, στίς σσ. 194-195. Γιὰ τὶς δαπάνες, τέλος, τοῦ βενετικοῦ κράτους γιὰ τὴν Κέρκυρα βλ. Ἄνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδης, *Περί τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας*, τ. Α, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 297 καί Bacchion, *Il dominio*, σ. 195. Γιὰ τὴ σύσταση ἑνὸς «νέου» προξενείου στὴν Κέρκυρα στὰ 1720 βλ. Τσιρπανλῆς, «Γιαννιώτες ἔμποροι», ὅ.π., σ. 477-480.

2. Δόγης στὰ 1733 εἶναι ὁ Carlo Ruzzini, 113ος δόγης τῆς Βενετίας, ἀπὸ 2.6. 1732 μέχρι 5.1.1735: Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 45 καί Alvisè Zorzi, *Una Città, una Repubblica, un impero. Venezia 697-1797*, Milano, Mondadori, 1983 (2η ἀνατύπωση), σ.260. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ὁ δόγης αὐτός ἦταν καλὸς γνώστης τῶν τουρκικῶν πραγμάτων· εἶχε διατελέσει πρεσβευτῆς τῆς Βενετίας στὴν Κων/λη καί εἶναι γνωστός γιὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη σχετικῆ εἰσήγησή του στὴ Σύγκλητο (1707): Paolo Preto, *Venezia e i Turchi*, Firenze, Sansoni ed., 1975 σ. 357.

3. Ὁ Nicolò Erizzo, Ἰππότης, διετέλεσε γενικός προνοητῆς τῆς Θάλασσας στὸ διάστημα 5.7.1731-12.7.1734: Κωνστ. Γ. Μαχαιρᾶς, *Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας. 1684-1797*, Ἀθήναι 1951, σ. 315. Ἀνῆκε ἀσφαλῶς στὴ γνωστὴ μεγάλη οἰκογένεια πατρικίων τῆς Βενετίας· οἱ Erizzo κατατάσσονται ἀπὸ τὸν J. Georgelin, *Venise au siècle des lumières*, σ. 634-635, στὴν κατηγορία Α τῆς βενετικῆς ἀριστοκρατίας (:Families dirigeantes), ὑπο-ομάδα II (:Participation élevée)· ἦταν ἀπὸ τὶς πρὸ πλούσιες οἰκογένειες τῆς Βενετίας, μὲ εἰσόδημα 2-4.000 δουκάτα τὸ χρόνο (Georgelin, ὅ.π., σ. 645). Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, Nicolò Erizzo, μοῦ εἶναι γνωστοὶ ἄλλοι δύο Βενετοὶ εὐγενεῖς ποὺ ὑπερέτησαν στὰ Ἑπτάνησα σὲ ὑψηλές διοικητικὲς θέσεις: ὁ προνοητῆς Κεφαλονιάς, ἀπὸ 10.3.1630 μέχρι 29.2.1632 (Ἡλίας Α. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καί λαογραφίαν τῆς νήσου Κεφαλληνίας*, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 534),

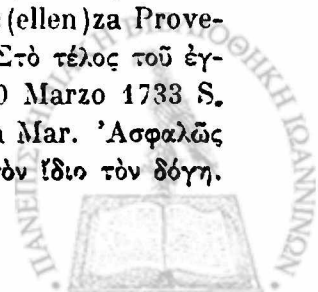
ντο¹, πού ἀριθμεῖ 18 φύλλα, καλύπτει, μὲ τὶς ἀναδρομὲς καὶ τὶς ἀναφορὲς τοῦ σὲ προηγούμενα χρόνια, ὀλόκληρη τὴν κρίσιμη δεκαπενταετία 1718-1733.

Γιὰ τὴν παρουσίαση καὶ τὴν ἀνάλυση τῶν πληροφοριῶν τοῦ παραπάνω ἐγγράφου θεώρησα σκόπιμο νὰ «πρωτοτυπήσω» κάπως. Συγκεκριμένα, ἀντὶ νὰ δημοσιεύσω τὸ κείμενο, ἢ κάποια ἀποσπάσματα τοῦ, in extenso, στὸ κύριο σῶμα τῆς μελέτης, προτίμησα ν' ἀκολουθήσω τὴ σκέψη τοῦ συντάκτη καὶ νὰ δώσω τὶς βασικὲς του θέσεις, ἀντιλήψεις ἢ ἀντιδράσεις, σχολιάζοντάς τες εἴτε ἐντὸς κειμένου εἴτε στὶς ὑποσημειώσεις. Παράλληλα παρθέτω σὲ ἀρκετὲς ὑποσημειώσεις περισσότερο ἢ λιγότερο ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου τῆς ἀναφορᾶς, ὅσα δηλ. θεώρησα ἰδιαίτερα σημαντικὰ γιὰ τὰ θιγόμενα προβλήματα ἢ ὅσα ἀποδίδουν τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸ «δεύτερο μέρος» τῆς ἀναφορᾶς, ἀκολούθησα μὲ περισσότερες λεπτομέρειες τὸ κείμενο, πού τὸ θεώρησα ἀποκαλυπτικόν.

Θὰ ἤθελα ἀκόμη νὰ σημειώσω ἐδῶ ὅτι διακρίνω τὴν ἀναφορὰ-εἰσήγηση τοῦ Βενετοῦ ἀξιωματοῦχοῦ σὲ δύο μέρη: Στὸ «Πρῶτο μέρος» (φφ. 1Γ-11Γ) περιέχονται οἱ ἀπόψεις καὶ οἱ προτάσεις τοῦ συντάκτη γιὰ γενικότερα προβλήματα τῆς βενετικῆς ἀμυντικῆς πολιτικῆς—μᾶλλον μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε, ὅπως φαίνεται νὰ ταυτίζονται στὴ σκέψη τοῦ Βενετοῦ γενικοῦ προνοητῆ, τὴν ἄμυνα τοῦ Ἰονίου μὲ ὀλόκληρη τὴν ἄμυνα τῆς Βενετίας. Στὸ μέρος αὐτὸ διατυπώνονται οἱ ἀπόψεις, κυρίως ἀπορριπτικὲς, τοῦ Erizzo γιὰ τὰ ἰσχύοντα ἢ σχεδιαζόμενα μέτρα πρὸς συγκρότηση ναυτικῆς δύναμης. Ὁ γενικὸς προνοητὴς ἀρκεῖται ἐδῶ νὰ ἐκφράσει τὴ συγκαλυμμένη ἢ ἀνοιχτὴ διαφωνία του καὶ νὰ καταλήξει σὲ ἐντελῶς ἀπαισιόδοξες σκέψεις. Στὸ ἴδιο μέρος ὑποβάλλονται κάποιες, δειλὲς μᾶλλον, προτάσεις περὶ τοῦ πρακτέου. Ξεχωριστὸ τμήμα τοῦ πρώτου αὐτοῦ γενικοῦ μέρους τῆς ἀναφορᾶς, πού ἄλλωστε ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ δεύτερο καὶ καλύπτει τὰ φφ. 16Γ-18V, θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν μερικὲς πρακτικὲς προτάσεις, εὐχῆς περισσότερο, τοῦ γενικοῦ προνοητῆ. Τὶς μνημονεύω καὶ τὶς σχολιάζω

καὶ ὁ ἔκτακτος γενικὸς προνοητὴς στὰ 1786 (Ἑρμάννος Λούντζης, *Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν*, Ἀθήνα, «Κάλβος», 1969, σ. 147, 172, 308 σημ. 40). Βλ. ἀκόμη γιὰ τὶς καινοτομίες τοῦ δικοῦ μας N. Erizzo στὸ θέμα τοῦ ἀνεροδιασμοῦ τῶν νησιῶν, καὶ ἰδιαίτερα τῆς Κέρκυρας, στοῦ Romanin, *Storia documentata*, τ. 9, σ. 95. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο πού ἀναφέρεται ὡς Inquisitore στὰ 1733-34: Romanin, ὁ.π., τ. 8, σ. 244.

1. Τὸ ἐγγράφο ἀπόκειται στὸ Archivio di Stato di Venezia, σειρά Cinque Savi alla Mercanzia, B. 564. Φέρει τὸν τίτλο: Dispazzo No 82 di Sua Ecc(ellen)za Proveditor G(ener)al da Mar Nicolò Erizzo 2º in proposito di Marinari. Στὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου (φ. 18V) σημειώνονται ὁ τόπος καὶ ἡ χρονολογία (Corfù li 10 Marzo 1733 S. N.), καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα: Nicolò Erizzo 2ºo p^r Genl da Mar. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου, τὸ ὁποῖο εἶχε ὡς ἀποδέκτη τὸν ἴδιο τὸν δόγη.

σὲ εἰδική παράγραφο, μὲ τὸν τίτλο «Συμπληρωματικὲς προτάσεις-εὐχῆς», μετὰ τὸ δεύτερο μέρος.

Τὸ «Δεύτερο μέρος», τὸ εἰδικότερο (φφ. 13^r-16^r), ἐμπίπτει ἀπόλυτα στὶς κατ' ἐξοχὴν ἀρμοδιότητες τοῦ συντάκτη τοῦ κειμένου: ἀναφέρεται στὶς δυνατότητες καὶ τὸν μηχανισμό ναυτολόγησης τῶν Ἑπτανησίων. Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν σχετικῶν θεμάτων ἀπὸ τὸν Erizzo, ὁ ὁποῖος τεκμηριωμένα προτείνει ἕναν πιὸ εὐέλικτο καὶ ἀποδοτικὸ μηχανισμό ναυτολόγησης, ἀλλὰ καὶ κρίνει, ἀφοῦ τὸν ἀποκαλύπτει καὶ τὸν περιγράφει, τὸν ἰσχύοντα μηχανισμό, μᾶς παρέχει λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουμε πόσους Ἑπτανήσιους χρησιμοποιοῦσαν οἱ Βενετοὶ στὸν στόλο τους, πῶς καὶ ἀπὸ ποῦ τοὺς στρατολογοῦσαν, ποιές οἱ ἀτέλειες τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τί προτείνεται. «Ὅλα αὐτὰ ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τὰ θεωρήσω ἰδιαίτερα σημαντικά.

2. Ἡ ἀναφορὰ-εἰσήγηση τοῦ N. Erizzo

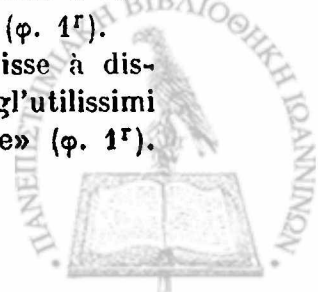
Ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται γιὰ συνήθη ἀναφορὰ τοῦ ἀνώτερου αὐτοῦ Βενετοῦ ἀξιωματοῦχο, σχετικὴ μὲ τρέχοντα θέματα τῆς ἀρμοδιότητάς του. Εἶναι μιὰ ἐμπεριστατωμένη εἰσήγηση γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ναυτῶν ποὺ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἐπάνδρωση τοῦ ὑπὸ δημιουργίαν στόλου, τὸν τρόπο ναυτολόγησης καὶ ἐκπαίδευσής τους, ἀλλὰ καὶ τὴ συνεχῆ ἐτοιμότητα καὶ διατήρηση, ἀριθμητικὴ καὶ ποιοτικὴ, τῆς παραπάνω δύναμης. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Erizzo ἐντάσσεται, ἐξάλλου, στὰ πλαίσια τῶν σχετικῶν συζητήσεων καὶ διαβουλεύσεων τῶν βενετικῶν ἀρχῶν σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο· οἱ ζυμώσεις αὐτὲς εἶχαν ἀρχίσει, ἔπειτα ἀπὸ ἐντολὴ τῶν δόγηδων, τὴν ἐπομένη τῶν συνθηκῶν τοῦ 1718 καὶ συνεχίζονταν ἕως τώρα (1733). Μᾶλλον ἢ ἔρρευα, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἐν λόγω εἰσήγηση τοῦ γενικοῦ προνοητῆ, εἶχε ἀνατεθεῖ ὡς κύριο καθῆκον στὸν Erizzo, ὅταν αὐτὸς τοποθετήθηκε Γενικὸς Προνοητῆς τῆς Θάλασσας¹.

Τὸ θέμα τῆς ἔρρευας, ὅπως σαφῶς ὁμολογεῖ ὁ συντάκτης τῆς ἀναφορᾶς-εἰσηγήσεως, ἦταν δυσχερὲς καὶ λεπτό². Ἀπαιτοῦσε ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ εὐαισθησία· οἱ προτάσεις στὶς ὁποῖες θὰ κατέληγε ἴσως ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ ἀνάλογες εἰσηγήσεις ἄλλων ὀργάνων, παλαιότερες ἢ καὶ σύγχρονες³.

1. «Doppo tante Conferenze, che da Illustri et Eggregi Soggetti furono per ordine della Ser(eni)tà V(ost)ra tenute sopra il n(umer)o de Marinari, sopra il loro mantenim(en)to, et il modo di raccogliere all' occasione...si rende in vero timido, e quasi inutile l'umilissimo voto mio...Con tutto ciò prevalendo in me l'ubidienza colla scorta della med(esi)ma essequirò il venerato comando da VV. EE. impartitomi in proposito» (φ. 1^r).

2. «Trattandosi di cosa grave e sommam(en)te difficile, non si può abastanza rappresentarle con nuovi, e forse non sprezzabili riflessi, onde da un canto e dall'altro vista e considerata vi risulti la vera sua immagine et indole» (φ. 1^r).

3. «E se per avventura l'opinione mia qualunque rassegnata venisse à dissonare in parte da quanto fù proposto, ciò non sia mai per opponermi agl'utilissimi suggerim(en)ti, ma per aggiunger lumi in una materia tanto importante» (φ. 1^r).

α) Τὸ γενικὸ πρόβλημα τῆς ἐπάνδρωσης τοῦ στόλου

Καὶ πρῶτα πρῶτα ὁ Εἰζζο ἔφειλε νὰ καθορίσει τὸν ἀπαιτούμενο ἀριθμὸ ναυτῶν. Νὰ τὸν καθορίσει, προβαίνοντας στὴν ἀπαραίτητη διάκριση ἔσων ναυτῶν χρειάζονταν σὲ καιρὸ πολέμου καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης¹. Τὸ πρόβλημα, νομίζω, εἶναι σημαντικὸ ὁ συντάκτης τῆς ἀναφορᾶς πολὺ σεμνὰ καὶ μὲ σύνεση - τὸ ὑποβαθμίζει φαινομενικά, χαρακτηρίζοντάς το ὡς «μικρὴ παρέκβαση» (*picciola digressione*)². Ἀσφαλῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ναυτῶν θὰ ἀποτελοῦσε τὴ βάση κάθε ὑπολογισμοῦ.

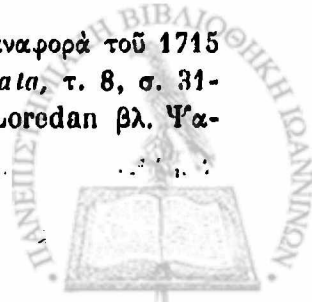
Ἦταν ἀκόμη ἀπαραίτητο νὰ γίνουν οἱ σχετικοὶ ὑπολογισμοὶ μὲ τὴν προοπτικὴ ἑνὸς πιθανότατου πολέμου καὶ ἔχι μόνο γιὰ εἰρηνικὴ περίοδο. Ἐδῶ ὁ συντάκτης τῆς εἰσήγησής ἀναφέρεται σαφῶς, ἔπως καὶ τὸ δηλώνει ἄλλωστε (φ. 1^v), στὸν τουρκικὸ κίνδυνο³. Ὁ Εἰζζο λοιπὸν θεωροῦσε ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦταν σὲ θέση νὰ παρατάξουν στὰ νερά τοῦ Ἰονίου καὶ σὲ ἐλάχιστο χρόνον στόλο 60 πολεμικῶν πλοίων⁴. Στούς ὑπολογισμοὺς αὐτοὺς ὀδηγήθηκε μὲ βάση τὶς δημογραφικὲς καὶ οἰκονομικὲς δυνατότητες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν τάση τῆς πρὸς τοὺς θαλάσσιους ἐξοπλισμοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόσφατη ἐμπειρία τοῦ τελευταίου τουρκο-βενετικοῦ πολέμου (1714-18), ἔπου οἱ Τοῦρκοι εἶχαν παρατάξει τὸν παραπάνω ἀριθμὸ πλοίων. Ἡ γνώμη τοῦ Βενετοῦ ἀξιωματοῦχος ἦταν, μάλιστα, ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ μπορούσαν νὰ διαθέτουν στόλο ἀκόμη πρὸ πολυἀριθμο, πάνω ἀπὸ 100 πλοῖα, ἀν ἡ Πύλη εἶχε υἱοθετήσει τὶς ὑποδείξεις τοῦ ναυάρχου τῆς (καπετάν-πασᾶ) Τζανούμ Κότζια. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς δὲν εἶχε μείνει, ἄλλωστε, μόνο στὰ λόγια· εἶχε διατάξει τὰ τουρκικὰ ναυπηγεῖα νὰ προμηθεύονται πυρετωδῶς ξυλεία καὶ εἶδη ἐξάρτυσης. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ προσπάθεια σταμάτησε

1. Ἐς ὑπομνησοῦ εἰδῶ ὅτι ὁ Γενικὸς Προνοητὴς τῆς Θάλασσας ἦταν ὁ σημαντικότερος ἀξιωματοῦχος τοῦ βενετικοῦ στόλου σὲ καιρὸ εἰρήνης· σὲ καιρὸ πολέμου τὸ προβάδισμα τὸ εἶχε ὁ Capitano Generale da Mar: Andrea Viaro, «I forzati sulle galere veneziane (1760-1797)», *Studi Veneziani*, nuova serie, 2 (1978) 226 σημ. 5. Γιὰ τὴ διοίκηση τοῦ βενετικοῦ στόλου βλ. Zorzi, *Venezia*, σ. 216. Πρβλ. καὶ Romanin, *Storia documentata*, τ. 9, σ. 93-94. Γιὰ τὸν Γενικὸ Προνοητὴ βλ. Romanin, *ἔ.π.*, τ. 8, σ. 245.

2. «Entrando nell' argomento devo in p(ri)mo luogo fare una picciola digressione prendendo in esame quanti sono li Marinari, che occoreranno alla S. V. in una guerra, e quanti gliene sono necessari per la pace. In questa base ella potrà fare i suoi conti...» (φ. 1^r).

3. «Riflettendo dunque alla potenza Ottomana, la trovo capace per la quantità delle forze, per l' abbondanza de mezzi e per l' inclinazione all' Mare di presente manifesta quella Nazione...» (φ. 1^v).

4. Στὸν ἀριθμὸ αὐτὸ ἀνεβάζει τὰ τουρκικὰ πλοῖα (navi) καὶ μιὰ ἀναφορὰ τοῦ 1715 ἀπὸ τὸν ἔκτακτο προνοητὴ M. Loredan: Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 31-32. Γιὰ τὴν ἀναδιάρθρωση τῆς πολιτοφυλακῆς τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τὸν Loredan βλ. Ψαρᾶς, *Ὁ θεσμὸς τῆς πολιτοφυλακῆς*, σ. 86-87.

μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Τζανούμ Κότζια, δὲν σημαίνει ὅτι ματαιώθηκε ὀριστικά· δὲν λείπουν ποτέ, διαπίστωνα ὀρθὰ ὁ Erizzo, ἀπὸ τὴν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία φιλόδοξοι καὶ ἱκανοὶ ἄνθρωποι, πού εὐκόλα θὰ ἀκολουθοῦσαν τὸ παράδειγμα τοῦ Τούρκου ναυάρχου¹.

Ἡ σαφὴς ἀναφορὰ τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ στὶς τουρκικὲς δυνατότητες ἀποτελεῖ ἐξ ἴσου σαφὴ ἔνδειξη γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῆς βενετικῆς ἀμυντικῆς πολιτικῆς². Ἀπὸ τῆ μιᾶ, δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καὶ μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὴν εἰλικρίνεια τῆς τουρκικῆς συνθήκης τοῦ 1718, θεωρώντας τὴ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν δυσχερειῶν τῆς στιγμῆς. Στὴν Βενετία, τουλάχιστο μέχρι τὴν ὑπογραφή τῆς νέας συνθήκης τοῦ 1733, θεωροῦνταν περισσότερο ἀπὸ πιθανὸς ἓνας νέος πόλεμος μὲ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι πάντα ἐποφθαλμιοῦσαν τὶς γειτονικὲς τοὺς βενετικὲς κτήσεις. Αὐτὲς οἱ παραδοχές, ἐξἄλλου, καθόρισαν καὶ τὴν ἀμυντικὴ διάταξη τῶν βενετικῶν δυνάμεων, δεδομένης τῆς τακτικῆς τῆς αὐστηρῆς οὐδετερότητας ὡς πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὲς συγκρούσεις καὶ ἐμπλοκὲς τῆς ἐποχῆς. Τὸ νέο στοιχεῖο ἐδῶ εἶναι ἡ σημασία πού ἀποδίδουν οἱ Βενετοὶ στὴν ἀξία τῆς θαλάσσιας δύναμης, ἐγκαταλείποντας, ἢ τουλάχιστον ὑποβαθμίζοντας, τὰ ἕως τότε ἰσχύοντα ἀμυντικὰ σχέδια τοῦ στρατάρχη Schulenburg.

Ἀπέναντι λοιπὸν σ' ἓνα τουρκικὸ στόλο 60 (ἢ καὶ 100) πλοίων, ὁ Erizzo προτείνει τὴν ἄμεση δημιουργία ναυτικῆς δύναμης σὲ ἀναλογία 2:1. Χωρὶς νὰ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους, θεωρεῖ ἱκανοποιητικὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν 30 πολεμικῶν πλοίων γιὰ τὴν ἀμυνα τῆς περιοχῆς³. Μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Βενετὸς ἀξιωματοῦχος ὑπερεκτιμοῦσε τὴν ἀξία τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς πατρίδας του ἢ ὅτι, ἀντίστροφα, ὑποτιμοῦσε τὶς δυνατότητες τοῦ ἀντιπάλου. Μᾶλλον ὅμως, ὅπως τὸ δηλώνει μὲ ποικίλες ἀφορμὲς στὴν ἀναφορὰ του, ἡ φαινομενικὴ αἰσιοδοξία ὀφειλόταν στὴν ἀπόλυτη γνώση τῶν περιοριστικῶν οικονομικῶν δυνατοτήτων τῆς χώρας του⁴, καθὼς καὶ τῶν δυσχερειῶν γιὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρωση, κυρίως, μεγαλύτερου ἀριθμοῦ σκαφῶν.

1. «Ma dietro alle di lui trazie ed opinione, può una qualche volta andarvi alcun altro. Uomini, che pensino come lui, e che abbino bisogno di promuovere la propria fortuna co' grandi serviggij, non mancheranno mai in quel vasto impero» (φ. 1^ν).

2. Ἡ ἀποκλειστικὴ ἀναφορὰ στὸν τουρκικὸ κίνδυνο ὑποβαθμίζει, κατὰ τρόπο περιέργο, τὸ πρόβλημα τῶν πειρατῶν καὶ κουρσάρων. Εἶναι βέβαια γνωστὸ ὅτι τὴν προσοχὴ τῶν γενικῶν προνοητῶν τῆς Θάλασσας ἀπασχολοῦσαν, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα, τὰ σχετικὰ προβλήματα: Bacchion, *Il dominio veneziano su Corsù*, σ. 199.

3. Ὁ Tucci, «La marina mercantile», ἔ.π., σ. 156 σημ. 2, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀριθμὸς πού καθορίστηκε ἦταν 24 πλοῖα μὲ 4.500 ναῦτες. Ἴσως ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὸν Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 32, μὲ βάση ἀναφορὰ τοῦ ἐκτακτοῦ προνοητῆ M. Loredan, τοῦ 1715.

4. «...stando le disposizioni pub(blich)e nel piede, che sono» (φ. 2^ρ).

Σύμφωνα με την παραδοσιακή πρακτική και με τις ρυθμίσεις που καθιέρωναν παλαιότερα διατάγματα, ο στόλος των προτεινόμενων 30 πλοίων θα περιλάμβανε 20 πρώτης γραμμής και άλλα 10 δεύτερης. Τα πρώτα ήθελαν τουλάχιστον 200 ναύτες το καθένα¹, τα δεύτερα 150. Χρειάζοταν λοιπόν μια δύναμη 5.500 ναυτών, για να επανδρώσουν τον υπό σχηματισμό στόλο. Από τη δύναμη αυτή ο Erizzo αφαιρούσε τις υπάρχουσες στην Κέρκυρα ναυτικές δυνάμεις, δηλ. 2 πλοία πρώτης γραμμής, 5 δεύτερης και 2 φρεγάτες, στα όποια επέβαιναν συνολικά 971 ναύτες. Άρα χρειαζόνταν άλλοι 4.529 ναύτες, για να συμπληρωθεί ο απαιτούμενος αριθμός των 5.500, και μάλιστα σε πολύ σύντομο χρόνο, για την πρώτη δηλ. πολεμική επιχείρηση, που θα ήταν και η πλέον αποφασιστική.

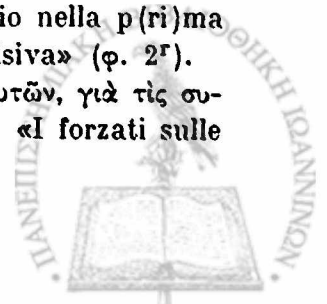
Οι δυσχέρειες για την άμεση ναυτολόγηση ενός μεγάλου, σε σχέση με τις οικονομικές και οργανωτικές δυνατότητες της Βενετίας, αριθμού θεωρούνται από τον Erizzo ως ανυπέρβλητες. Άλλα και αν ακόμη καθίστατο δυνατή η ναυτολόγηση, σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, οι νέοι ναύτες θα ήταν άπειροπόλεμοι, και επομένως ανίκανοι να προσφέρουν ουσιαστική υπηρεσία κατά την πρώτη - και την πλέον αποφασιστική - επιχείρηση². Ο αριθμός αυτός εξάλλου σύντομα θα μειωνόταν δραστικά από την αύξημένη θνησιμότητα και από τις λιποταξίες, όπως είχε αποδείξει η εμπειρία του τελευταίου πολέμου³. Έτσι, και αν λυνόταν το πρόβλημα του άμεσου σχηματισμού της παραπάνω δύναμης, ύπονοι ο γεν. προνοητής, θα παρέμενε άλυτο εκείνο της διατήρησης του απαιτούμενου αριθμού, αφού οι έφεδρες θα ήταν ανύπαρκτες, ενώ οι πηγές ναυτολόγησης θα είχαν ήδη προσφέρει το άκραίο τους όριο.

Ανάλογες στρατολογίες της ίδιας κλίμακας αποδείχθηκαν κατά το πρόσφατο παρελθόν (:κατά τον τελευταίο πόλεμο) δυσχερέστατες, αν όχι αδύνατες. Τα μέσα μάλιστα που είχαν υποδειχθεί από τους αρμόδιους στά-

1. Τον αριθμό αυτό δέχεται και ο Frederic C. Lane, «Wages and Recruitment of Venetian Galeotti, 1470-1580», *Studi Veneziani*, nuova serie, τ. 6 (1982), σ. 18, για τις ελαφρές γαλέρες και τα πλοία της γραμμής, ενώ μεγαλύτερος ήταν ο αριθμός του πληρώματος στα κάπως μεγαλύτερα πλοία. Πάντως, κατά τον υπολογισμό του ίδιου συγγρ., για στόλο 50 πολεμικών πλοίων απαιτούνταν 10.000 ναύτες.

2. «Confesso alla Ser(eni)tà V(ost)ra sembrami impossibile questa raccolta, ne sò vederne i mezi, nè il modo, stando le disposizioni pub(blich)e nel piede che sono. Oltre di che, supposto anche si possi fare un tal ammasso di gente in tempo così breve, questa sarà innata, ed incapace di prestar servizio nella p(ri)ma Campagna, che sarà la più importante, e Dio non voglia, la decisiva» (φ. 2^r).

3. Για τους μηχανισμούς αντικατάστασης των «ειδικευμένων» ναυτών, για τις συχνές λιποταξίες και την απειθαρχία στο βενετικό ναυτικό βλ. Viaro, «I forzati sulle galere», δ.π., σ. 227.

θηκαν ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ¹. Συγκεκριμένα, οἱ προτάσεις μέχρι τὰ 1721, νὰ ἀναβιώσουν τὰ παλαιότερα προνόμια τῆς Ἀδελφότητος τοῦ S. Nicolò² ἢ καὶ νὰ ἐπεκταθοῦν περισσότερο, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ σπεύσουν νὰ καταταγοῦν στὸ πολεμικὸ ναυτικὸ οἱ Βενετοὶ ναυτικοί, δὲν ἀπέδωσαν τοὺς ἀναμενόμενους καρπούς. Κι αὐτό, παρὰ τὴ σημαντικὴ αἰμορραγία τοῦ δημόσιου ταμείου ἀπὸ τὶς παροχές καὶ τὶς φορολογικὲς ἀπαλλαγές γιὰ ὅσους γράφτηκαν στὴν παραπάνω Ἀδελφότητα. Ἐπίσης δὲν ἀπέδωσαν, καὶ ὅταν παρασχέθηκε ἡ δυνατότητα στοὺς ναυτολογούμενους νὰ ἐπιστρέφουν στὰ σπίτια καὶ τὶς οἰκογένειές τους μετὰ τὸ τέλος κάθε περιόδου, δηλ. περὶ τὰ μέσα τοῦ φθινοπώρου. Τὸ μέτρο μάλιστα αὐτὸ εἶχε θεωρηθεῖ ἰδιαίτερα σημαντικό, ἀφοῦ ἦταν - καὶ εἶναι - γνωστὴ ἡ δυσaréσκεια καὶ ἡ ἀποστροφή πού προκαλοῦσε ὁ μακρόχρονος χωρισμὸς ἀπὸ συζύγους καὶ συγγενεῖς³. Εἶχε, τέλος, προταθεῖ νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ κοινότητες τῆς βενετικῆς ἐνδοχώρας (Terra Ferma) νὰ δίνουν τῶρα ναῦτες ἀντὶ γιὰ κωπηλάτες πού ξῆναν. Εἶχαν συνταχθεῖ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀπογραφικοὶ κατάλογοι ὅλων τῶν παραθαλάσσιων πληθυσμῶν, ὥστε, σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄμεση ναυτολόγησι.

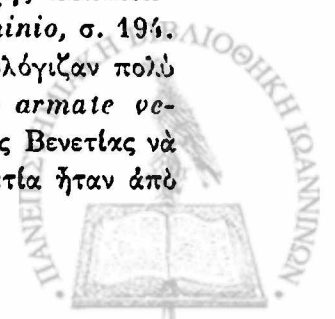
Οἱ γνωστὲς πρακτικὲς ναυτολόγησις, δηλ. ἡ ἀνάθεσις στοὺς κυβερνήτες τῶν πλοίων νὰ βρῶσιν τοὺς ναῦτες καὶ ἡ στρατολογία ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ κράτους, εἶχαν ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὴ μακρόχρονη καὶ πολυδάπανη πείρα ἀνεπαρκεῖς νὰ ἐπανδρώσουν ἓνα στόλο. Ἡ τελευταία μάλιστα μέθοδος, δηλ. ἡ προσφυγὴ σὲ ξένους μισθοφόρους, μποροῦσε, κατὰ ἡγ τνώμη τοῦ Epizzo, νὰ ἀποδειχθεῖ ἐπικίνδυνη ἢ καὶ ὀλέθρια⁴.

1. Τὶς μεγάλες δυσχέρειες καὶ τὶς ἐλλείψεις στὴν ἀμυνα τῶν νησιῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀπροθυμίας, τῆς κακῆς συντήρησις καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν χερσαίων καὶ ναυτικῶν δυνάμεων, εἶχε ἐπισημάνει λίγο νωρίτερα (1724) ὁ τότε γενικὸς προνοητὴς Correr-Bacchion, *Il dominio*, σ. 195.

2. Ἡ ἴδρυσις σχολῆς καὶ ἡ ἐγγραφὴ στὰ μητρώα τῆς Ἀδελφότητος τοῦ S. Nicolò προβλέπονταν στὶς ρυθμίσεις τοῦ 1682: Tucci, «*La marina mercantile*», ὅ.π., σ. 168. Πρβλ. καὶ ἐδῶ, σ. 281, σημ. 1.

3. Ἀσφαλῶς τὰ μέτρα αὐτὰ ὑπὲρ τοῦ ἐμπορικῶν ναυτικοῦ ἀποσκοποῦσαν καὶ στὴν ὑποβοήθησι τοῦ πολεμικοῦ στόλου, δεδομένου ὅτι τὰ ἐμπορικὰ καράβια θεωροῦνταν ὡς τὸ ἀπαραίτητο σχολεῖο γιὰ τὰ πληρώματα πού θὰ χρησιμοποιοῦσε ὁ στόλος. Πρβλ. Tucci, ὅ.π., σ. 156, ὁ ὁποῖος τονίζει ὑπερβολικὰ τὸ στρατιωτικὸ ὑπόβαθρο τῶν ἀνάλογων μέτρων.

4. «L' ultimo metodo poi, cioè di far leva di gente straniera, esser non solo di eccedente dispendio, ma pericoloso, e che poteva farsi funesto» (φ. 3^ε). Στὴ χρησιμοποίησι ξένων μισθοφόρων ἀντιτάχθηκε στὸ παρελθὸν καὶ ὁ στρατάρχης Schulenburg, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὡς πῖδ ἱκανὸ στρατὸ τὸν ἐθνικὸ: Bacchion, *Il dominio*, σ. 194. Παρόλα αὐτά, ἡ Βενετία, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς, ὑπολόγιζαν πολὺ στὶς ξένες μισθοφορικὲς δυνάμεις: Concina, *Le trionfanti et invittissime armate venete*, σ. 9. Πρβλ. καὶ Bailly, *La Sérénissime*, σ. 310, γιὰ τὴν ἀδυναμία τῆς Βενετίας νὰ συντηρήσει καὶ αὐτὲς τὶς μισθοφορικὲς δυνάμεις. Γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Βενετία ἦταν ἀπὸ

Ἐνῶ λοιπὸν ὅλες οἱ παραπάνω ὑποδείξεις ἦσαν ὑπὸ συζήτηση, παρέστη ἀνάγκη, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1721, μὲ τὴ γνωστὴ ἔνταση τῶν βενετοτουρκικῶν σχέσεων ἔπειτα ἀπὸ τὴν πυρπόληση ἀπὸ Βενετούς ἐνὸς δουλτσινιώτικου πλοίου¹, νὰ προωθηθεῖ ἄμεσος ἐξοπλισμὸς ἐνὸς μικροῦ στόλου. Ἐπρόκειτο, συγκεκριμένα, γιὰ 14 πλοῖα ποὺ στάθμευαν παροπλισμένα στὸ Canal τῆς Giudecca. Τὸ ἀρμόδιο Magistrato all' Armar² ἀπάντησε στὴ βενετικὴ Σύγκλητο, ὅτι ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξοπλισθεῖ ὁ στόλος ἐκεῖνος χωρὶς τὴ χρησιμοποίησι ξένων μισθοφόρων, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπο βιαστικὸ καὶ δαπανηρό. Ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ λύσι ἀνάγκης δὲν ἀπέδωσε τελικὰ, ἀφοῦ μόνο τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ 14 πλοῖα κατορθώθηκε νὰ ἐτοιμαστοῦν³. Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς, ἐπισημαίνει ὁ Erizzo, ὅτι ἡ συνθήκη μὲ τοὺς Τούρκους ἦταν τότε ἀκόμη σχεδὸν μυστικὴ καὶ ὅτι πολλοὶ ναῦτες ποὺ εἶχαν πολεμήσει ζοῦσαν ἀκόμη καὶ δὲν εἶχαν σκορπίσει. Οἱ δυσχέρειες λοιπὸν ποὺ τότε ἀνεφύησαν, στὴν παρούσα κατάστασι θὰ εἶναι μεγαλύτερες.

Ὁ σπουδαιότερος λόγος καὶ ἐκείνης (τοῦ 1721) τῆς ἀποτυχημένης προσπάθειας πρὸς ἐξοπλισμὸ στόλου, ἀλλὰ κυρίως καὶ τῆς παρούσας (τοῦ 1733) παρόμοιας καὶ μεγαλύτερης ἀδυναμίας εἶναι, κατὰ τὸν Erizzo, ἡ ἔλλειψι ἀνθρώπινου δυναμικοῦ⁴. Κάτι ποὺ παρατηρεῖται σ' ὅλες τὶς παράλιες περιοχὲς τοῦ βενετικοῦ Κράτους καὶ στὴν ἴδια τὴν πόλη τῆς Βενετίας, ὅπου μάλιστα διενεργεῖται ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ στόλου. Οἱ ἄλλες ναυτικὲς δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἦταν σὲ θέσι ν' ἀρματώσουν ταχύτατα στόλο, ὅσες διέθεταν ἐμπορικὰ καράβια. Τοὺς ἀρκοῦσε νὰ καλέσουν στὴν ὑπηρεσία ναῦτες μὲ τὴ δύναμη τοῦ χρήματος ἢ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ καταταγοῦν μὲ βάση τὴν κείμενη νομοθεσία. Τέτοιες δυνάμεις ἦταν, γιὰ τὸν συντάκτη τοῦ κειμένου μας, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ τελευταία αὐτή, βέβαια, δὲν μπορούσε νὰ συγκριθεῖ ἀπόλυτα μὲ τὶς δύο ἄλλες· τὶς πλησίαζε ὅμως ἀρκετά, ἐπειδὴ διέθετε πολυάριθμους ναυτικούς⁵.

τὰ πράγματα ὑποχρεωμένη νὰ προσφεύγει, τὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς, στὴ λύσι τῶν μισθοφόρων, βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Γεωργίου Πλουμίδη, «Ἐπτανήσιοι μισθοφόροι στὴ Βενετία τὸν 18ο αἰῶνα», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 5 (1986) 128.

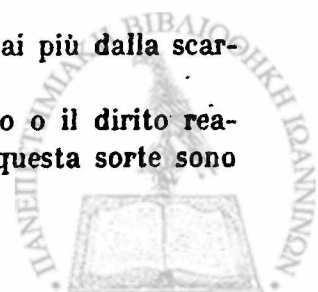
1. Γιὰ τὸ ἐπεισόδιό βλ. Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 42-43.

2. Γιὰ τὴ σύνθεσι, τὴ λειτουργία καὶ τὶς ἀρμοδιότητες τοῦ ὄργανου αὐτοῦ βλ. Romanin, *ἔ.π.*, τ. 8, σ. 245 καὶ Viaro, «I forzati», *ἔ.π.*, σ. 226 σημ. 5.

3. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 245, στὶς βενετικὲς ναυτικὲς δυνάμεις καὶ τὶς δυνατοτήτες τους μᾶλλον σὲ προγενέστερους, πρὶ ἐντυχεῖς, καιροὺς ταιριάζει. Ἡ πραγματικότητι ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε ὁ Βενετὸς συγγραφέας.

4. «... ho potuto comprendere che la deficienza provenga assai più dalla scarsità del fonte che da qualunque altro motivo» (φ. 3^v-4^r).

5. «...che basta loro l'adoperare abbondantem(en)te l'oro o il diritto reale, per chiamar li Marineri à servire ò constringerli à farlo. Di questa sorte sono

Οἱ παραπάνω ναυτικές δυνάμεις, καὶ ἰδιαίτερα οἱ πρωτεύουσές τους, τίς ὁποῖες καὶ μνημονεύει ὁ γενικός προνοητής, προσφεύγοντας ἔστω καὶ στὴ βίαιη ναυτολόγησι, δὲν θὰ προκαλοῦσαν ἀνεπανόρθωτη ζημιὰ στὸ ἐμπόριό τους· διέθεταν τόσους πολλούς ναυτικούς, ὥστε ἡ σχετικὴ μείωσι τοῦ προσωπικοῦ λίγο ἢ καθόλου ἐνοχλοῦσε τὸν ἐμπορικὸ τους στόλο. Ἀντίθετα, τὰ ἄλλα κράτη, στὰ ὁποῖα «τὸ πεπρωμένο λίγα μόνο καράβια τοὺς ἄφησε», ὅπως ἡ Βενετία, ἦταν ἀσφαλῶς ὑποχρεωμένα νὰ προσφύγουν σὲ ἄλλα μέσα. Ἀκόμη καὶ ἡ Γαλλία, γιὰ παράδειγμα, γιὰ νὰ καταστεῖ ἰσχυρὴ ναυτικὴ δύναμι, ἀναγκάσθηκε νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ μισθοφόρους ναυτικούς· τὰ λιμάνια ὅπου ἐτοίμαζε τὸν στόλο τῆς (Τουλόν, Μπρέστ κ.ἄ.) δὲν διέθεταν τὸν ἀπαιτούμενο ἀριθμὸ ναυτῶν. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Δανία, ἡ Σουηδία, ἡ Ρωσία κατέφευγαν στοὺς ξένους ναυτικούς.

Ὡστόσο, θὰ μπορούσε νὰ παρατηρηθεῖ, συνεχίζει ὁ Erizzo, ὅτι ἡ Βενετία ἴσως δὲν διέθετε πιά πολυἀριθμὸ ἐμπορικὸ στόλο, ἀλλὰ στὴν πόλη τῶν δόγηδων ἀφθονοῦσαν οἱ ἀνεργοὶ ἔμπειροὶ ναυτικοί. Στὴν πιθανὴ αὐτὴ ἐνστασι ὁ γενικός προνοητής θὰ ἀπαντοῦσε ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ὁ βαρκάρης καὶ ὁ ψαράς καὶ ἄλλο ὁ ναύτης, ὁ συνηθισμένος σὲ μιὰ πιὸ σκληρὴ καὶ αὐστηρὴ ζωῇ. Ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ναυτικούς λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ παρουσιάζονταν γιὰ ναυτολόγησι καὶ ἐλάχιστοι ὅσοι θὰ ὑπέμεναν τελικά¹.

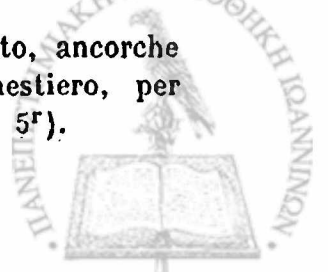
Κατὰ τὴ γνώμη λοιπὸν τοῦ Βενετοῦ ἀξιωματοῦχου, ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ βρεθοῦν στὴν πόλη τῆς Βενετίας κατάλληλοι ναυτικοί καὶ σὲ ἀριθμὸ ἱκανοποιητικὸ, ὥστε νὰ ἐπανδρώσουν ἕναν ἀξιόμαχο στόλο καὶ νὰ σηκώσουν στοὺς ὠμούς τους τὴν πρώτη, τὴ μοιραία καὶ ἀπρόσμενη, ναυτικὴ ἐπιχείρησι. Τὰ πράγματα θὰ ἦταν πιὸ δύσκολα ἀκόμη ὑπὸ τίς τότε οἰκονομικὲς συνθῆκες, ὅταν μάλιστα χρειάστηκε νὰ παροπλισθοῦν καὶ αὐτὰ τὰ πέντε πλοῖα ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Erizzo εἶχε κατορθώσει νὰ ἀρματώσει ταχύτατα γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν νησιῶν.

Καὶ τὰ πράγματα διαρκῶς χειροτέρευαν. Ὅσο ξαρματώνονταν τὰ πολεμικὰ καράβια, τόσο λιγότεροι ἱκανοὶ ναυτικοὶ ἀπέμεναν. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη, ποὺ ἀπὸ φυσικὴ κλίσι θὰ ἤθελαν νὰ ὑπηρετήσουν τὸν στόλο, ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ ἀλλάξουν ἐπάγγελμα ἢ ν' ἀναζητήσουν τὴν τύχη τους ἀλλοῦ². Τρανὸ παράδειγμα, οἱ 2.784 ναῦτες ποὺ ἀπολύθηκαν, ὅταν ξαρματώ-

le città di Londra, Amsterdam (sic!), Constantinopoli, e q(ues)ta se non in tutto eguale à dette due, vi si avvicina però assai, essendo essa pure fornita di numerosa Marinarezza» (φ. 4^r).

1. «Altro e per esempio un barcarolo, un pescatore ò un navigante in una legnarola, ò in altro consimile picciolo legno, ed' altro un Marinaro alevato alla vita più dura e stentata...» (φ. 4^v).

2. «L'uomo povero cosrteto à procurarsi co' proprij sudori il vito, ancorche inclinato fosse alla navigazione, deve per necessità sciogliere altro mestiero, per mancanza di ritrovarvi impiego, ò pure andarlo cercare altrove» (φ. 5^r).

θηκε ο στόλος μετά την τελευταία ειρήνη (του 1718): από αυτούς μόνο 450 έμειναν, ύσοι δηλ. κλήθηκαν λίγο μετά, για να επανδρώσουν τρία καράβια· οι άλλοι μπήκαν στην ύπηρεσία ξένων ναυτικών δυνάμεων, όπως τὸ είχε τονίσει τὸ ἀρμόδιο Magistrato all'Armar με τὴν ἀναφορά του τῆς 14 Ἰανουαρίου 1721 (=1722). Τὸ ἴδιο θὰ συνέβαινε καὶ με τὰ πληρώματα τῶν πέντε καραβιῶν πὺ τελευταῖα εἶχαν παροπλισθεῖ, ἀν δὲν βρισκόταν τρόπος νὰ ἀπασχοληθοῦν. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Erizzo, ν' ἀπασχολήσῃ σοβαρὰ τὴ Σύγκλητο, ἀφοῦ ἐπρόκειτο γιὰ ἀνθρώπους τόσο ἀναγκαίους καὶ ταυτόχρονα τόσο σπάνιους.

Ἔνας πρόσφορος τρόπος γιὰ ν' ἀπασχολεῖται ἐπωφελῶς ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς ναυτῶν θὰ ἦταν νὰ ὑπάρχει πάντα σὲ καιρὸ εἰρήνης μιὰ μόνιμη δύναμη 10 πλοίων, σωστὰ ἐπανδρωμένων καὶ ἐξοπλισμένων, ἑτοιμῶν σὲ κάθε στιγμή. Αὐτὸ ἄλλωστε προβλεπόταν ἀπὸ ἀλλεπάλληλα διατάγματα τῶν δόγηδων, πὺ μάλιστα εἶχαν ἐκδοθεῖ ἔπειτα ἀπὸ προτάσεις ἀρμοδίων ὀργάνων, στὰ ὅποια μετεῖχαν ἐπιφανεῖς ἄνδρες - ἢ κατὰ τεκμήριο εἰδικοί - τοῦ βενετικοῦ Κράτους. Τὴν παραπάνω δύναμη ὁ γενικὸς προνοητὴς τὴ θεωροῦσε ἀπολύτως ἀναγκαῖα, γιὰ δυὸ λόγους: Πρῶτα πρῶτα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτρέψει κάθε ἐχθρική ἐνέργεια ἐνὸς κράτους, τὸ ὅποιο καὶ ἄπιστο περὶ τίς συνθήκες εἶχε ἀποδειχθεῖ καὶ πάντοτε εἶχε τίς ἀπαραίτητες δυνάμεις, ὅπως ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Τὸ αἰφνιδιαστικὸ πλήγμα θὰ ἦταν ἀναπόφευκτο ἔταν οἱ Τούρκοι θὰ ἀποφάσιζαν τὸν πόλεμο, γιὰτὶ με τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ ἀπέκλειαν ἐντελῶς τὴ Βενετία ἀπὸ τὴ θάλασσα, πράγμα πὺ ἀποτελοῦσε τὸν βασικὸ στρατηγικὸ στόχο¹. Ἐπειτα, ὁ προτεινόμενος ἀριθμὸς τῶν 10 σκαφῶν σὲ συνεχὴ ἑτοιμότητα θὰ ἀποτελοῦσε ἀνὰ πάσα στιγμή τὸν ἀπαραίτητο πυρήνα ἐνὸς ὑπὸ σχηματισμὸν στόλου². Ἄν, ἀντίθετα, δὲν γινόταν αὐ-

1. «Giudico si necessaria una tale squadra non solo per deludere quelle sorprese, che può inopinatamente fare una potenza infedele, e sempre pronta all'armi, coll'intersecare la comunicazione del Golfo, quando ella avesse determinata la guerra...» (φ. 5^v).

2. Ὁ Erizzo δὲν σημειώνει, παραδόξως, ἐδῶ καὶ ἓνα ἄλλο σημαντικὸτατο ἐπιγεῖρημα, πὺ θὰ συνηγοροῦσε ἀποφασιστικὰ ὑπὲρ τῆς πρότασής του. Ὅτι δηλ. τὰ 10 αὐτὰ πλοῖα ἦταν ἀπαραίτητα ὡς πλοῖα συνοδείας στὶς διάφορες ἐμπορικὲς νηοπομπές. Γιὰ τὴν πρακτικὴ τῶν πλοίων συνοδείας βλ. Tucci, «La marina mercantile», ὅ. π., σ. 158-159, 170. Σὲ περίπτωσι, ταξιδιοῦ χωρὶς συνοδεία, οἱ ναυτικοὶ προτιμοῦσαν τὸ λιμάνι τῆς Κέρκυρας, πὺ τοὺς πρόσφερε μεγαλύτερη ἀσφάλεια ἀπὸ ὅση ἐκεῖνο τῆς Ζακύνθου (Tucci, ὅ. π., σ. 159 σημ. 12). Ἡ πρακτικὴ τῶν πλοίων συνοδείας, πὺ εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ τὸ 1684, ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται ἐκ νέου μετὰ τὸ 1721 (ὅ. π., σ. 171)· ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Tucci ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία στὸ γεγονός, μέχρι τὸ σημεῖο νὰ ὀνομάζει τὴν περίοδο «epoca dei conogli» (ὅ. π., σ. 298). Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι ἀπὸ τὸ 1724 τὰ βενετικὰ ναυπηγεῖα ἄρχισαν νὰ κατασκευάζουν μικρότερα πολεμικὰ πλοῖα, με πανιά (τίς φρεγάτες), πὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ ἀτλαντικὲς δυνάμεις, κυρίως ὡς πλοῖα συνοδείας: Lane, Venice, σ. 412.

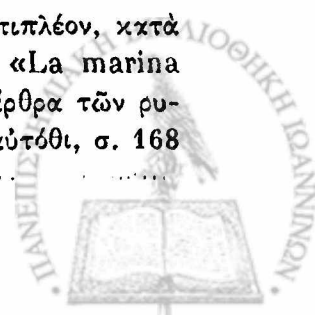
τό, ἂν δηλ. ἡ Βενετία δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ διατηρεῖ σὲ ἐγρήγορση μιὰ τέτοια ναυτική δύναμη, τότε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Erizzo, ὅλες οἱ δαπάνες γιὰ τὴ ναυπήγηση πλοίων θὰ ἀποδεικνύονταν ἐντελῶς ἀνώφελες.

Στὴ συνέχισ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὀ γενικὸς προνοητῆς τῆς Θάλασσας ὑπενθύμιζε τὶς πρόσφατες ὑποδείξεις τῆς Συγκλήτου γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κατάστασης τῶν βενετικῶν ναυτικῶν δυνάμεων. Συγκεκριμένα, στὶς ἀποφάσεις τῆς 10 Μαΐου καὶ 28 Ἰουνίου (1732) ἐπισημαίνονταν σαφῶς οἱ τρόποι ποὺ θὰ προσείλκυαν ναῦτες στὸν στόλο τῆς Βενετίας. Δὲν ἐπρόκειτο, στὴν οὐσία, παρὰ γιὰ ἀπαρίθμηση τῶν πλεονεκτημάτων ποὺ ἀπολαμβάνουν οἱ ναῦτες στὸ ἐμπορικὸ ναυτικὸ σὲ σύγκριση μὲ τοὺς συναδέλφους τους στὸ πολεμικὸ, τὰ ὁποῖα συμποσοῦνταν στὰ ἐξῆς τέσσερα: α) Καταβολὴ τῶν ἀποδοχῶν τους σὲ νόμισμα μὲ τὴν ἀγοραία ἀξία στὴ Βενετία (*valor di piazza*). β) Τροφὴ ὄχι μόνον ἐπαρκῆς, ἀλλὰ καὶ πλούσια. γ) Ἀπόλυτη ἐξασφάλιση γιὰ ἀνελλιπὴ καὶ στὸ ἀκέραιο καταβολὴ τῶν ἀποδοχῶν, καὶ δ) ἀνάπαυση μετὰ τὰ συμφωνημένα ταξίδια.

Στὸ πολεμικὸ ναυτικὸ, ἀντίθετα, ἡ κατάσταση τῶν ναυτῶν ἦταν κατὰ πολὺ χειρότερη. Οἱ συνάδελφοί τους τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου ἔπαιρναν μηνιαῖο μισθὸ 6, 6 1/2 ἢ 7 δουκάτα (πάντα *valor di piazza*), ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανότητα τοῦ ναύτη καὶ τοὺς κινδύνους ἢ τὶς δυσχέρειες τοῦ ταξιδιοῦ. Ἐπιπλέον ἔπαιρναν τροφὴ ἀξίας 28 λιρῶν τὸ ἄτομο, τὸν μῆνα¹. Συνολικὰ δηλαδή οἱ ἐλάχιστες μηνιαῖες ἀποδοχὲς τοῦ ναύτη σὲ ἐμπορικὸ καράβι (μισθός, τροφή, γαλέττα, κρασί) ἀνέρχονταν σὲ 10,5 δουκ. Τὴν ἴδια στιγμή, στὰ πολεμικὰ καράβια ὁ ναύτης ἔπαιρνε, τὸ ἀνώτερο, 10 δουκ., χωρὶς νὰ γίνεταί διάκριση μισθοῦ καὶ τροφῆς. Καὶ τὸ χειρότερο, οἱ ἀποδοχὲς τοῦ ὑπολογίζονταν σὲ *moneta di Levante*, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ὄχι παραπάνω ἀπὸ 6 δουκ. καὶ 16 grossi (*valor di piazza*). Δηλαδή, ἂν ὑπολογιζόταν ὅτι ὁ μισθὸς τοῦ ναύτη ἦταν τουλάχιστον 6 δουκάτα, δὲν ἀπέμεναν παρὰ 16 grossi γιὰ τροφὴ κ.λ. ἐνὸς ὁλόκληρου μῆνα. Ἀπὸ αὐτά, ἂν ἀφαιροῦνταν ἡ ἀξία τῆς γαλέττας, ποὺ κάθε ναύτης τὴν πλήρωνε πρὸς 10 λίρες τὶς 30 λίρες, τότε ὄχι μόνον δὲν ἔμενε τίποτε γιὰ τὴν τροφὴ, ἀλλὰ ὁ τελικὸς του μισθὸς κατέβαινε στὰ 5 δουκ. καὶ 14 gr. Ἀπεναντίας, ὁ ἰδιώτης ναύτης πλήρωνε τὴ γαλέττα πρὸς 2 σολδία καὶ 7 *piccioli* τὴ λίτρα καὶ τοῦ ἔμεναν ἄλλα 16 σολδία τὴν ἡμέρα γιὰ τὴν ὑπόλοιπη τροφὴ.

Ἡ διαφορὰ στὶς ἀποδοχὲς τῶν ναυτῶν τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ τοῦ πολεμικοῦ στόλου τῆς Βενετίας εἶναι προφανῆς, κατὰ τὸν Erizzo «τερατώδης»

1. Οἱ ἀμοιβὲς αὐτὲς εἶχαν καθοριστεῖ μὲ τὶς ρυθμίσεις τοῦ 1682. Ἐπιπλέον, κατὰ τὴν ἀναχώρηση οἱ ναῦτες ἔπαιρναν ὡς προκαταβολὴ δύο μισθοὺς: Tucci, «La marina mercantile», δ. π., σ. 168 σημ. 35. (Βλ. ἐπίσης λεπτομέρειες γιὰ τὰ 25 ἄρθρα τῶν ρυθμίσεων τοῦ 1682 /3, ποὺ παρέμειναν σὲ ἰσχὺ μέχρι τὸν Κώδικα τοῦ 1786, αὐτόθι, σ. 168 καὶ σημ. 34).

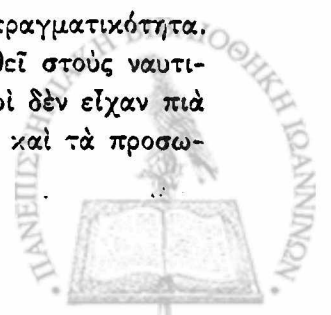

(*mostruosa*). Οί γλίσχρες ἀπολαβές τοῦ ναύτη στὸ πολεμικὸ καράβι τὸν ἀνάγκαζαν νὰ γυρνᾷ γυμνός, κουρελής καὶ πανάθλιος, νὰ λιποτακτεῖ, νὰ ἀπεχθάνεται τὴν ἰδέα ὅτι θὰ ὑπηρετήσει στὸν στόλο τῆς πατρίδας του, ζητώντας ἄλλοῦ τὴν τύχη του. Ἦταν λοιπὸν ἀνάγκη, ἕπως ὑποδεικνυόταν στίς παραπάνω ἀποφάσεις τῆς Συγκλήτου, νὰ ἀμείβονται τὰ πληρώματα τοῦ στόλου ἂν ὄχι καλύτερα, τουλάχιστο παρόμοια μ' ἐκεῖνα τῶν ἐμπορικῶν καραβιῶν¹.

Οἱ ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸν *Erizzo* ὑποδείξεις τῆς Συγκλήτου, ἐξάλλου, προχωροῦσαν καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσε ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ἀπαιτούμενη δαπάνη γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ἀποδοχῶν τῶν ἀνδρῶν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἦταν συνήθης καὶ γιὰ τίς ἄλλες ναυτικές δυνάμεις τῆς ἐποχῆς: κατὰ τὸν χειμῶνα δηλ. παροπλιζόταν ὀλόκληρος ἢ ἓνα μέρος τοῦ στόλου. Ἐδῶ ὁ γενικὸς προνοητὴς ἐξέφραζε τίς ἐπιφυλάξεις του. Κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ παραπάνω πρακτικὴ δὲν θὰ μπορούσε νὰ υἱοθετηθεῖ ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ Βενετία: ἡ γενικότερη κατάσταση τῶν ἐδαφῶν τῆς, ἡ ὑποχρεωτικὴ συνοδεία ἀσφαλείας (:νηοπομπή) τῶν ἐμπορικῶν σκαφῶν, οἱ ἐπιδρομές τῶν πειρατῶν καὶ τῶν κουρσάρων δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπαν. Θὰ ἦταν, ὡστόσο, δυνατὸ νὰ χορηγοῦνται κατὰ τὸν χειμῶνα ἄδειες «ἄνευ ἀποδοχῶν» σὲ ἓνα μέρος τοῦ προσωπικοῦ, ὥστε μὲ τὰ χρήματα ποὺ θὰ ἐξοικονομοῦνταν νὰ βελτιώνονταν οἱ ἀποδοχές τῶν ὑπολοίπων καὶ νὰ ἐξαλειφόταν ἔτσι ἡ διαφορὰ μισθῶν μεταξὺ τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξάλλου θὰ μειώνονταν πολὺ, ἂν δὲν ἔλειπαν ἐντελῶς, οἱ ἀντιδράσεις τῶν ναυτῶν, ποὺ ὀφείλονταν στὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ μένουν γιὰ πολὺ καιρὸ μακριὰ ἀπὸ τίς οἰκογένειές τους. Τὸ ἴδιο συνέβαινε γιὰ τοὺς ἰδιῶτες ναῦτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὸ ἀναφαίρετο δικαίωμα νὰ ἐπιστρέφουν στὰ σπίτια τους μετὰ τὸ τέλος κάθε ταξιδιοῦ, ἄσχετα ἀπὸ τὴ διάρκειά του. Ἔτσι ἔπαιρναν νέες δυνάμεις γιὰ τὸ καινούργιο τους μπάρο.

Ἐνας ἄλλος σημαντικὸς λόγος ποὺ ἀπωθοῦσε τοὺς ναυτικούς νὰ καταταγοῦν στὸ πολεμικὸ ναυτικὸ ἦταν, ἀσφαλῶς, ἡ καθυστέρηση στὴν καταβολὴ τῶν ἀποδοχῶν τους. Ἄν καὶ αὐτὸ προστεθεῖ στὴν ἀταξία καὶ τὴ μισθολογικὴ ἀνομοιομορφία, στὸ ὑποτιμημένον νόμισμα μὲ βάση τὸ ὁποῖο πληρώνονταν καὶ στίς συχνές διακοπές τῆς μισθοδοσίας, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴ δεινὴ οἰκονομικὴ τους κατάσταση. Οἱ οἰκογένειές τους, μετὰ ἀπὸ μακροχρόνο χωρισμὸ, ἀντὶ νὰ περιμένουν μὲ χαρὰ τὴν ἐπιστροφή καὶ τὴ βοήθειά

1. Φαίνεται ὅτι εἶναι δύσκολο στὸν *Erizzo* νὰ δεχθεῖ τὴ σκληρὴ πραγματικότητα. Πράγματι εἶχε φθάσει ὁ καιρὸς ποὺ ἡ Βενετία δὲν μπορούσε νὰ στηριχθεῖ στοὺς ναυτικούς τῆς. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἴσως ὀφειλόταν στὸ ὅτι οἱ Βενετοὶ ναυτικοὶ δὲν εἶχαν πιά νὰ ἐλπίσουν ὅτι μὲ τὴ συνδρομὴ τους στὸν στόλο ἐξυπηρετοῦν παράλληλα καὶ τὰ προσωπικά τους οἰκονομικὰ συμφέροντα: Baillon, *La Sérénissime*, σ. 311.

τους, θρηνοῦσαν πρὸ πολὺ κατὰ τὸν γυρισμὸ παρὰ τὴν ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ. Ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ ἦταν εὐκόλη, ἀρκεῖ ν' ἀκολουθιόταν τὸ παράδειγμα τῶν ἰδιωτῶν ναυτικῶν: νὰ προκαταβάλλονται δηλ. οἱ μισθοὶ καὶ νὰ ὑπολογίζονται οἱ λοιπὲς ἀποδοχὲς κατὰ τρόπο ἀκριβή. Ἐπιπλέον, ἀπαιτοῦνταν μεταρρυθμίσεις στὴν τραπεζικὴ πρακτικὴ ἢ ἐπιλογή τοῦ κατάλληλου καὶ πρὸ φερέγγυου τραπεζικοῦ οἴκου, ὥστε ν' ἀντιμετωπίζονται κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῶν ἐντολῶν πληρωμῆς, τῶν ἰσοτιμιῶν μεταξὺ *moneta di Levante* καὶ *valor di piazza*. Ἀκόμη, τὸ βενετικὸ Κράτος ὄφειλε νὰ πληρώνει τοὺς ναυτικούς του μὲ γερὸ καὶ ὄχι μὲ ὑποτιμημένο νόμισμα. Ἦταν ἀδιανόητο νὰ γίνονται διακρίσεις τέτοιου εἴδους ἀνάμεσα σὲ ὅσους ὑπηρετοῦσαν τὴν ἴδια χώρα καὶ τὸν ἴδιο ἄρχοντα. Ὅταν γίνονται, δὲν εἶναι μακριὰ ἢ καταστροφή.

Αὐτὲς ἦταν οἱ ὑποδείξεις καὶ οἱ προτάσεις τῶν ἀρμοδίων ὀργάνων γιὰ τὴ λύση τῶν σχετικῶν προβλημάτων. Ὁ ἔμπειρος καὶ ρεαλιστὴς γενικὸς προνοητὴς τῆς Θάλασσας τὰ εὗρισκε σοφὰ καὶ προῖδν προσεκτικῆς μελέτης καὶ σκέψης. Ἀμφέβαλλε, ὡστόσο, σοβαρὰ γιὰ τὴ δυνατότητα ἐφαρμογῆς τους. Κι' αὐτό, γιὰτὶ γνώριζε καλὰ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς χώρας του. Πίστευε ὅτι κι ἂν ἀκόμη ἐφαρμόζονταν, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ κρατήσουν γιὰ πολὺ. Μὲ τὸν «προσῆκοντα σεβασμὸ» λοιπὸν διατυπώνει τὶς ἀντιρρήσεις του καὶ ἀντιπροτείνει.

Καὶ πρῶτα, πρῶτα γιὰ τὸ ὕψος τῶν ἀποδοχῶν τῶν ἀνδρῶν τοῦ στόλου καὶ τῆς ἐξομοίωσής τους μὲ τὶς ἀποδοχὲς τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ *Egizzo* δὲν ἀμφέβαλλε βέβαια ὅτι ὁ μισθὸς τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου ἦταν σαφῶς κατώτερος σὲ σχέση μὲ τῶν ἰδιωτῶν ναυτῶν. Παρατηροῦσε ὡστόσο ὅτι αὐτὸ συνέβαινε παντοῦ, σ' ὅλες δηλ. τὶς ναυτικὲς δυνάμεις τῆς ἐποχῆς. Καὶ τὸ θεωροῦσε φυσικό, ὡς προνόμιο τοῦ ἡγεμόνα, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ὑποχρεώσει τοὺς ὑπηκόους του νὰ καταταγοῦν, χωρὶς νὰ προσπαθεῖ νὰ τοὺς δελεάσει καὶ νὰ τοὺς προσελκύσει μὲ τὶς ὑψηλὲς ἀμοιβές¹. Ἡ διατήρηση μιᾶς σοβαρῆς ναυτικῆς δυνάμεις, παρατηρεῖ, ἀπαιτεῖ τεράστια ἐξοδα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴ δαπάνη γιὰ τὸ ἀρμάτωμα ἑνὸς μικροῦ πλοίου. Ἐπειτα, ὁ ἰδιώτης ἐπιχειρηματίας, μὲ τὰ κέρδη ποὺ ἀποκόμιζε, μπορούσε ἄνετα νὰ πληρώνει καλύτερους μισθοὺς στὰ πληρώματα τῶν πλοίων του. Ἄν λοιπὸν ἐξομοιώνονταν οἱ μισθοὶ τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου καὶ οἱ ναυτικοί, ὑποθετικά, προτιμοῦσαν τὴ δημόσια ὑπηρεσία, οἱ караβοкураῖοι δὲν εἶχαν παρὰ νὰ αὐξήσουν τὸ ὕψος τῶν ἀποδοχῶν τῶν πληρωμάτων τους, αὐξάνοντας βέβαια ἀνάλογα τοὺς ναύλους ἢ, στὴν ἔσχατη ἀνάγκη, συμπιέ-

1. Ἐὰς ὑπομνησθεῖ ἐδῶ ἡ ὀρθότατη παρατήρηση τοῦ Lane, «Wages and Recruitment», ὁ. π., σ. 15, ὅτι οἱ συνθήκες ἀπασχόλησης τῶν ναυτικῶν τοῦ βενετικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου συχνὰ μεταβάλλονταν στὴ μακροαίωνα ἱστορία τῆς Δημοκρατίας.

ζοντας κάπως τὰ κέρδη τους. Ὡς ποιό λοιπόν σημεῖο θὰ μπορούσε νὰ παρακολουθήσει παρόμοιο ἀνταγωνισμὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο; Κι ἂν ὑποτεθεῖ ἀκόμη ὅτι μιὰ τέτοια δαπάνη ἦταν δυνατὸν νὰ διατεθεῖ σὲ καιρὸ εἰρήνης μὲ τὶς μειωμένες δυνάμεις, σὲ καιρὸ πολέμου θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατο, ὅταν μάλιστα συνηθίζοταν νὰ αὐξάνονται οἱ ἀποδοχὲς τοῦ προσωπικοῦ.

Γιὰ τὸν γενικὸ προνοητὴ τῆς Θάλασσας φαίνεται πὼς ἄλλα ἦταν τὰ κατεπεύγοντα προβλήματα. Ἡ πρώτη του φροντίδα ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀνέλαβε τὸ ἀξίωμα του ἦταν νὰ ἀνεβάσει σὲ ἀνεκτὰ ὅρια τὸ ἐπίπεδο ζωῆς τῶν ναυτῶν. Περιορίσει δηλ. κατὰ τὸ δυνατὸ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν καπετάνιων. Καθόρισε τὸ σιτηρέσιο γιὰ κάθε ναύτη καὶ ἀξιωματικὸ, μὲ βάση τὶς σχετικὲς προδιαγραφὲς τοῦ Morosini, στὸ ποσὸ τῶν 24 λιρῶν καὶ 16 piccoli (moneta di Levante), μαζὶ μὲ τὴ γαλέττα. Ἀπέμενε, ὡς ἄμεσος στόχος, ἡ αὐξηση τῆς ἡμερήσιας ποσότητας κρασιοῦ πού δικαιούνταν κάθε ναύτης, δεδομένης τῆς σκληρῆς ζωῆς του. Προτείνει, συγκεκριμένα, ὁ Erizzo ν' αὐξηθεῖ κατὰ 15 λ. ὁ μισθός, ποσὸ μὲ τὸ ὁποῖο μπορούσε κανεὶς ν' ἀγοράσει $2/3$ τῆς bozza κρασί. Ἄλλωστε ἡ προτεινόμενη αὐξηση τῶν 15 λ. δὲν θὰ ἐπιβάρυνε πολὺ τὸ δημόσιο ταμεῖο μετὰ τὴν τελευταία ἀνατίμηση τοῦ τσεκινιοῦ (ἀπὸ 27 λ. καὶ 6 πίκ. ἔφτασε στὶς 33 λ.). Ἡ ἀνατίμηση αὐτὴ ἀφαίρεσε ἀπὸ κάθε ναύτη, πού ἔπαιρνε μισθὸ 2 τσεκίνια, 11 λ. καὶ 8 π. (δηλ. 5 λ. 14 π. X 2), ὥστε ἡ ὀνομαστικὴ αὐξηση τῶν 15 λ. θὰ ἐπιβάρυνε τὸ δημόσιο ταμεῖο πραγματικὰ μόνο μὲ 3 λ. 12 π. Μὲ τὴν προτεινόμενη ὁμως αὐξηση, ἔπως πίστευε ὁ Erizzo, θὰ ἀποτρέπονταν σοβαρότερα προβλήματα· οἱ ναῦτες εἶχαν φτάσει στὸ σημεῖο νὰ πουλοῦν τὰ λιγιστὰ ὑπάρχοντά τους γιὰ νὰ προμηθευθοῦν κρασί.

Ἐνα δεύτερο ὀξὺ πρόβλημα, πού ἀπαιτοῦσε ἄμεση ἀντιμετώπιση, ἦταν, κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ γενικοῦ προνοητῆ, ἡ συνήθης καθυστέρηση στὴν καταβολὴ τοῦ μισθοῦ¹. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ ὀφειλόταν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴ βραδύτητα πού χαρακτηρίζε τὶς χρηματοποστολὲς ἀπὸ τὴ Βενετία. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ ἔφταναν τὰ χρήματα στὴν Κέρκυρα², ὁ ἴδιος ἦταν σὲ θέση νὰ τὰ προωθήσει χωρὶς καμιά καθυστέρηση στοὺς δικαιούχους, καὶ κατὰ προτεραιότητα στοὺς ναῦτες. Εἶχε καθιερώσει μάλιστα τὴν πρακτικὴ, ὅταν ἔστελνε κάποια ναυτικὴ δύναμη σὲ ἀποστολή, νὰ καταβάλλεται στοὺς ναῦτες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση ἑνας μισθός· παράλληλα ὁ διοικητὴς τῆς ἀποστολῆς ἐφοδιαζόταν μὲ ἕνα ποσὸ πού θὰ κά-

1. Ὁ Erizzo ὑπερτονίζει ἐδῶ τὸ σχετικὸ πρόβλημα, τόσο πού ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀνάγεται σὲ κεντρικὸ ζήτημα τῆς ἀναφορᾶς του. Ἡ ἀντίδρασή του ἄς θεωρηθεῖ ἀνθρώπινη, ἀφοῦ οἱ δικαιολογημένες καὶ ἔντονες διαμαρτυρίες τῶν στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν εἶχαν τὸν ἴδιο ὡς ἄμεσο ἀποδέκτη.

2. Εἶναι βέβαια γνωστὸ ὅτι ἡ χρηματικὴ ἀπόδοση τῶν ἐσόδων τῆς Κέρκυρας δὲν ἀρκοῦσε νὰ καλύψει τὶς τρέχουσες ταμειακὲς ἀνάγκες. Ἀνδρεάδης, *Περί τῆς οἰκονομίας*

λυπτε μία ἀκόμη πληρωμὴ κατὰ τὴν ἀφιξὴ στὸν τόπο προορισμοῦ. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἀνάγκασε ἐπανελημμένα τὸν Εἰζζο νὰ καταφύγει στὸν δανεισμό ἀπὸ ἰδιῶτες, ἀφοῦ οἱ σχετικὲς χρηματαποστολὲς ἀπὸ τὴ Βενετία κάλυπταν μόνις τοὺς δεδουλευμένους μισθοὺς. Ἄν λοιπὸν λαμβάνονταν ὑπόψη οἱ ταμειακὲς ἀνάγκες καὶ γιὰ τοὺς μισθοὺς κ.λ. καὶ τῶν χερσαίων δυνάμεων, ὡς μόνη δυνατὴ λύση ἔβλεπε νὰ ὑπάρχουν πάντα στὸ ταμεῖο του χρήματα ἀρκετὰ νὰ καλύψουν τὶς κάθε εἴδους δαπάνες ὅλων τῶν δυνάμεων γιὰ χρονικὸ διάστημα τουλάχιστο δύο μηνῶν. Ἔτσι θὰ καταβάλλονταν ἔγκαιρα οἱ ἀποδοχὲς κ.λ. τῶν ναυτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, χωρὶς νὰ ἐξαντλεῖται ἐντελῶς τὸ δημόσιο ταμεῖο καὶ νὰ παρίσταται ἀνάγκη προσφυγῆς στὸν ἰδιωτικὸ δανεισμό, ἰδιαίτερα δυσχερὴ καὶ δαπανηρό.

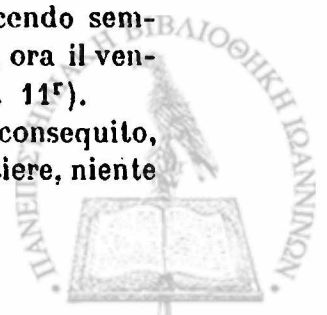
Στὴ συνέχεια τῆς ἀναφορᾶς του ὁ γενικὸς προνοητὴς συζητᾷ τὸ θέμα τῶν ἀδειῶν τῶν ναυτῶν, ὥστε νὰ ἔχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναπαυθοῦν καὶ νὰ δοῦν τὶς οἰκογένειές τους, ἀλλὰ καὶ νὰ αἰσθάνονται περισσότερο ἐλεύθεροι. Ὁ Βενετὸς ἀξιωματοῦχος δὲν ἀρνεῖται βέβαια τὴ σκοπιμότητα τοῦ μέτρου. Διαφωνεῖ, ὥστόσο, μὲ τὴν ἀκολουθούμενη πρακτικὴ. Συγκεκριμένα, ὁ περιοδικὸς παροπλισμὸς μεγάλου μέρους τῶν μονάδων τοῦ στόλου κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Εἰζζο παρουσίαζε μειονεκτήματα καὶ περιέκλειε σοβαροὺς κινδύνους. Ἦταν, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, δυσχερὴς ὁ ἔγκαιρος ἐπανεξοπλισμὸς καὶ ἡ ἐκ νέου ἐπάνδρωση τῶν πλοίων, ἂν λαμβάνονταν ὑπόψη ἡ θνησιμότητα, οἱ λιποταξίες, οἱ καταχρήσεις καὶ οἱ ἀπάτες. Ἦταν ἀκόμη τεχνικὰ δύσκολη ἡ ἄμεση ἀποστολὴ δυνάμεων σὲ ἐπείγουσα περίπτωση· ἄλλοτε ἔλειπαν τὰ ἐφόδια, ἄλλοτε οἱ ἄνεμοι δὲν ἦταν εὐνοϊκοί, ἄλλοτε ἀντετίθεντο ἰδιωτικὰ συμφέροντα, ὅπως τὸ ἔδειχνε καθαρὰ ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος¹.

Ἐπιπλέον, ὁ ἔμπειρος Βενετὸς ἀξιωματοῦχος ἔθετε καὶ ἄλλου εἴδους ἐρωτήματα, σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασιν τῶν ναυτικῶν τῆς πατρίδας του. Ὅσοι δηλ. ἀπὸ τοὺς ἀναγκαστικὰ «ἀδειούχους» ναῦτες εἶχαν οἰκογένεια, μετὰ τὶς πρῶτες εὐχάριστες στιγμὲς θὰ ἀντιμετώπιζαν τὴ σκληρὴ πραγματικότητα: χωρὶς χρήματα καὶ χωρὶς δουλειὰ δὲν θὰ μπορούσαν οὔτε οἱ ἴδιοι νὰ ζήσουν· θὰ ἦταν ἔτσι ἀναγκασμένοι ἢ νὰ κλέψουν ἢ νὰ ξενιτευτοῦν². Ἄν λοιπὸν τὸ βενετικὸ ναυτικὸ δὲν ἐ-

κῆς διοικήσεως, τ. 1, σ. 297, 320-321 (γιὰ τὴν ἔντονη οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευσιν τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς), τ. 2, σ. 9 (γιὰ τὴν ἀνεπαρκῆ γεωργικὴν κέλυψιν). βλ. γὰρ Bacchion, *Il dominio*, σ. 195.

1. «Disarmare frequentem(en)te delle Navi et armare di nuovo si compiacia la Ser(enità) V(ost)ra di riflettere quanto sarebbe di dispendio, quanta la difficoltà di far con solecitudine q(ues)li armi, quante le mortalità, le fughe, quanto gl'abusi e le fraudi. Quanta oltre ciò la stalia in Venezia lungha riuscendo sempre l'uscita delle pub(blich)e Navi da cotesti porti. Hora manca l'acqua, ora il vento contrasta, e tal volta vi s' oppongono anche private premure» (φ. 11^ε).

2. «...li Manineri non sono uomini che raccolgono soldo. Apena conseguito, ò lo gioccano ò lo mangiano. Sono pur uomini, che fuori dal loro mestiere, niente

πιθυμοῦσε νὰ τοὺς χάσει, ὄφειλε νὰ τοὺς συντηρεῖ γιὰ ὅσο διάστημα ἔμεναν ζέμπαρκοι στὴ Βενετία, πράγμα πού συνεπαγόταν σημαντικότερη δαπάνη. Τί πρότεινε ὁ Erizzo ὡς λύση; Νὰ παρέχεται κάθε ἀνοιξη ἄδεια σὲ 150 τὸ πολὺ ναῦτες, πού εἶχαν ἤδη ὑπηρετήσῃ γιὰ ἀρκετὸ χρόνο καὶ εἶχαν κουρασθεῖ, καὶ στὴ θέση τους νὰ στρατολογοῦνται ἄλλοι τόσοι νέοι. Ἔτσι, σὲ σχετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα θὰ ἀντικαθίσταντο σταδιακὰ ὅλοι οἱ ναῦτες, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ νέοι θὰ εἶχαν τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο νὰ ἐκπαιδευθοῦν. Παράλληλα, τὰ νησιά δὲν θὰ ἔμεναν χωρὶς τὴν ἐλάχιστη, ἔστω, ἀπαιτούμενη ναυτικὴ δύναμη. Ἀσφαλῶς ἡ πρόταση τοῦ Erizzo, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει, δὲν θὰ ἔλυε τὸ πρόβλημα τῆς ἀποσχόλησης τῶν «ἀδειούχων» στὴ Βενετία. Εἶχε, ὡστόσο, τὸ πλεονέκτημα νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ ὑπηρεσία τοὺς κουρασμένους καὶ ἄχρηστους ναῦτες.

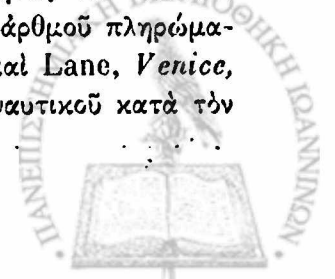
Τόνιζε, τέλος, ὁ γενικὸς προνοητὴς ὅτι ὅσα μέτρα εἶχαν ὡς τότε ληφθεῖ ἦσαν ἐφήμερα καὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι χρήσιμα μόνο στὴν κατάσταση ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ τὴ στιγμή ἐκείνη. Πολὺ λίγο ἢ καθόλου δὲν θὰ ἀπέδιδαν σὲ καιρὸ πολέμου, πού πάντα πρέπει νὰ ὑπολογίζεται ὡς πιθανὸς καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεται ἐκ τῶν προτέρων¹. Ἄν δηλ. ἡ Βενετία σκόπευε νὰ διατηρήσῃ κάποιον ἀξιόμαχο στόλο, μὲ ναῦτες ἔμπειρους καὶ ἰκανούς, ἡ μόνη πρόσφορη λύση, ὑπογράμμιζε ὅχι μὲ πολλὴ μετριοφροσύνη ὁ Erizzo, ἦταν ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὸν ἴδιο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐπανδρωθεῖ ὁ στόλος μὲ ναῦτες παλαιούς καὶ νέους μαζί, ὥστε ν' ἀντιμετωπίσει μὲ ἐπιτυχία τὶς πρῶτες ἐπιχειρήσεις. Μὲ τὴν ἀκολουθούμενη πρακτικὴ, ἀντίθετα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνυπέρβλητες δυσχέρειες γιὰ τὴ ναυτολόγηση τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ, ὁ στόλος θὰ ἐπανδρωνόταν μὲ πληρώματα ἐντελῶς νέα καὶ ἀγύμναστα, καὶ ἐπομένως ἀπειρα καὶ ἐλάχιστα ἀξιόμαχα.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ναυτῶν γιὰ τὴ δημιουργία ἀξιόλογης ναυτικῆς δυνάμεις, ἀπέναντι σὲ ἕναν ἐχθρὸ ἔτοιμο καὶ πάντᾳ πρόθυμο νὰ ἀναλάβῃ ἐπιχειρήσεις, φαίνεται μᾶλλον ἄλυτο². Ὁ Βενετὸς ἀ-

altro sa(n)no fare. Questi dunque sarebbero vagabondi, e per costume e per vicij molesti. ò pure anderebbero in altro cielo a cercar sucistenza» (φ. 11^v).

1. «Tutti questi però sono rimedij giornalieri che giovano allo stato presente, e poco, o niente per quello della guerra, à cui gioverà sempre di preventivam (en)te pensare» (φ. 12^r).

2. Πρβλ. Tucci, «La marina mercantile», ὁ. π., σ. 156 σημ. 2, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία στὴν ἀπώλεια τῆς Πελοποννήσου γιὰ τὶς μετέπειτα δυσάρεστες ἐξελίξεις. Παρόμοιες δυσχέρειες στὴν ἐξεύρεση ναυτῶν ἀντιμετώπιζε ἄλλωστε καὶ τὸ βενετικὸ ἐμπορικὸ ναυτικὸ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ μείωση τῆς χωρητικότητας τῶν πλοίων: ὁ.π., σ. 169 καὶ σ. 156-157, ὅπου ἡ ἀντιστοιχία μεγέθους πλοίου καὶ ἀρθοῦ πληρώματος (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. καὶ Lane, «Wages», ὁ. π., σ. 17). Πρβλ. καὶ Lane, *Venice*, σ. 415, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ ἀναβίωση τοῦ βενετικοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ κατὰ τὸν 18ο αἰ. προσέκρουσε στὴν ἀδυναμία ἐξεύρεσης πληρωμάτων.

ξιωματοῦχος δὲν ἔχει παρὰ νὰ συμφωνήσῃ, κατὰ βάση, μὲ τίς σχετικὲς ὑποδείξεις τῆς Συγκλήτου καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τίς σχεδὸν ἀνυπέρβλητες δυσχέρειες ποὺ θὰ προέκυπταν σὲ περίπτωση πολέμου γιὰ τὴ ναυτολόγηση τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν. Ὑπενθυμίζει καὶ πάλι ἐδῶ τὴν περίπτωση τοῦ 1721, ὅταν ὑποδείχθηκε νὰ ὑποχρεωθεῖ ἡ Terraferma νὰ δώσει ναῦτες ἀντὶ γιὰ κωπηλάτες. Ἡ μέθοδος αὕτη, ποὺ φαίνεται εἶχε ἐφαρμοσθεῖ στὸ παρελθόν, ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν Erizzo ὡς ἀτελέσφορη καὶ ἐπικίνδυνη· εἶχε ἄλλωστε ἐγκαταλειφθεῖ. Μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ μπορούσε νὰ βασισθεῖ κανεὶς σὲ ἀνθρώπους ἐντελῶς ἀπειροὺς ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τοὺς κόπους τοῦ ναύτη, ὅταν εἶναι σίγουρη ἡ μεγάλη θνησιμότητα ποὺ θὰ προκαλέσει ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῶν συνηθειῶν καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς. Ἡ βίαιη ναυτολόγηση ἀγροτικῶν πληθυσμῶν θεωροῦνταν ἐπιπλέον ὡς ἰδιαίτερα ἐπαχθὴς γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς αὐτοὺς, ὡς τὸ χειρότερο ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ὑποστοῦν.

Ἐπίσης ὁ Erizzo θεωροῦσε ὡς μᾶλλον ἀφελὴ τὴ σκέψη, ὅτι θὰ σπεύσουν νὰ ἐπανεέλθουν στὴν ὑπηρεσία τὴν ἐπόμενη τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ποὺ θὰ παροπλίζονταν κατὰ τὸν χειμῶνα. Κι αὐτό, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἤθελαν, δὲν τοὺς μένει ὁ ἀναγκαῖος χρόνος νὰ ἀναπαυθοῦν. Ἄν δηλ. τὰ πλοῖα ἐπέστρεφαν γιὰ τὸν χειμῶνα στὰ τέλη Ὀκτωβρίου - μέσα Νοεμβρίου καὶ ἂν συνυπολογισθεῖ ὁ χρόνος τοῦ ταξιδιοῦ καὶ τῆς καραντίνας, δὲν ἀπέμενε στὴν πράξη καθόλου χρόνος ὡς τὴν ἐπόμενη ἀναχώρηση.

Ὅλα ὅσα ὡς ἐδῶ ἐξέθεσε ὁδηγοῦν τὸν Βενετὸ γενικὸ προνοητὴ τῆς Θάλασσας στὸ συμπέρασμα ὅτι ἦταν ἀδύνατη ἡ συγκρότηση πληρωμάτων μὲ τὴν ἰσχύουσα πρακτικὴ, δηλ. μὲ εὐθύνη τῶν καπετάνιων. Σὲ ταυτόσημο συμπέρασμα κατέληγαν, ἄλλωστε, οἱ ἀρμόδιοι τοῦ Magistrato all' Armaristiς ἀναφορὰς τοὺς ἐπισημαίνονταν μὲ σαφήνεια ὅλες οἱ δυσχέρειες, ὅλες οἱ χρονοβόρες καὶ ἀνώφελες διαδικασίες γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ πληρώματος μὲ εὐθύνη τοῦ καπετάνιου, ὁ ὁποῖος θὰ ἔψαχνε νὰ βρεῖ ναῦτες εἴτε στὸ ἐσωτερικὸ τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας εἴτε ἔξω ἀπὸ αὐτή¹.

Μὲ τίς τόσο ἀπαισιόδοξες γιὰ τὰ ἀμυντικὰ προβλήματα τῆς Βενετίας σκέψεις ποὺ ἐκτέθησαν τελειώνει τὸ πρῶτο, τὸ γενικὸ, μέρος τῆς ἀναφορᾶς-εἰσήγησης τοῦ γενικοῦ προνοητῆ N. Erizzo πρὸς τὸν δόγη. Τὸ μέρος αὐτὸ θὰ τὸ χαρακτηρίζαμε ὡς «ἀρνητικόν», ποὺ περιέχει δηλ. σκέψεις καὶ ὑποδείξεις γιὰ τὸ τί δὲν πρέπει νὰ γίνῃ. Πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ τὴ γνώμη τοῦ

1. «Tutte queste raggioni mi hanno fatto concludere per impossibile come già tante volte dissi per queste vie la raccolta di Marinari. Che ciò sia vero lo manifesta molte sc(rittura)re ripiene di virtù e zelo del Mag(istra)to Ecc(ellentissimo) all'Armar, le quali chiam(en)te dimostrano tutte le difficoltà sudette, come pure quanti dispendij, quanta dilazione nel farsi i Marinari nel tempo del bisogno, col impegno de Capitanij delle Navi di nuovo armo e || quanto poco frutto apportarono le leve fuori e dentro lo stato» (φ. 12^v-13^r).

Erizzo σχετικά με πρακτικές που ακολουθούσαν, με μέτρα που είχαν ληφθεί παλαιότερα ή που θα υιοθετούνταν από το βενετικό Κράτος, με στόχο να δημιουργηθεί στόλος ικανός να αποτρέψει την τουρκική απειλή. Πιο συγκεκριμένα, τα ληπτέα μέτρα αφορούσαν το όξι πρόβλημα της επάνδρωσης των πλοίων με ικανούς ναυτικούς, ενώ παράλληλα οι δαπάνες θα ήταν σχετικά μικρές ή τέτοιες που να είναι σε θέση να αναλάβει το κρατικό ταμείο στους χαλεπούς αυτούς καιρούς. Πρόβλημα δυσεπίλυτο, ή μάλλον άλυτο, στη λύση του οποίου και ο Erizzo δεν ήταν δυνατό να βοηθήσει από τελεματικά· αρκείται να επισημάνει τις δυσκολίες.

β) 'Ο μηχανισμός ναυτολόγησης 'Επτανησίων

Ίδιαίτερη σημασία έχουν, νομίζω, οι σκέψεις και οι υποδείξεις του Βενετού γενικού προνοητή της Θάλασσας για τον τρόπο και τον μηχανισμό ναυτολόγησης 'Επτανησίων¹. Για το θέμα αυτό ο Erizzo ήταν, κατά τεκμήριο, ο αρμοδιότερος να γνωματεύσει. Η σχετική έντολη δόθηκε από τον ίδιο τον δόγη, με κύρια έρωτήματα: α) αν για τη ναυτολόγηση νησιωτών ακολουθείται ο τρόπος που είχε καθιερώσει στο παρελθόν ο Carpetan general R. Pisani², και β) αν οι ναυτολογούμενοι ανταποκρίνονταν στους καθορισμένους στόχους. Ο Erizzo όφειλε ακόμη να εκφράσει την άποψή του για το αν η ναυτολόγηση 'Επτανησίων κρινόταν σκόπιμη για το μέλλον και αν οι ναυτολογούμενοι ήταν δυνατό να μειωθούν αριθμητικά και να αύξηθεί παράλληλα η ποιοτική τους απόδοση. Ήταν υποχρεωμένος, τέλος, να φροντίσει ώστε η ναυτολόγηση, σε περίπτωση που συνεχιζόταν, να επεκταθεί στην απέναντι ήπειρωτική ακτή, να εισηγηθεί τρόπους προς αποφυγή των αυθαιρεσιών κατά τη ναυτολόγηση και κανόνες για την αποδοτικότερη ύπηρεσία των ναυτολογούμενων³.

1. Ο Πλουμίδης, «'Επτανήσιοι μισθοφόροι», δ.π., σ. 129, υποθέτει ότι η ναυτολόγηση νησιωτών από τους Βενετούς συνιστούσε μέτρο που άρχισε να ισχύει πριν από τις αρχές του 16ου αί. Η υπόθεση αυτή δεν είναι άσχετη με τη σαφή αναφορά του Λούντζη, *Περί της πολιτικής καταστάσεως*, σ. 131, ότι δηλ. το 1470 οι Κερκυραίοι είχαν ζητήσει από τη βενετική Σύγκλητο να εκλέγουν οι ίδιοι τους κυβερνήτες των κερκυραϊκών πλοίων. Το αίτημά τους στηριζόταν άλλωστε στις σημαντικές ύπηρεσίες που ήδη είχαν προσφέρει στο βενετικό ναυτικό και στην άναμνησθήση αξία τους ως αξιόμαχων ναυτικών. Η παρατήρηση επίσης του Πλουμίδα, δ. π., σ. 120-121, για την παρουσία των 'Επτανησίων στο βενετικό πεζικό κατά τον 18ον αί. ισχύει και για το ναυτικό. "Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο ακριβής μηχανισμός ναυτολόγησης των 'Επτανησίων δεν ήταν ως τώρα γνωστός, τουλάχιστο για την εποχή που μας ενδιαφέρει εδώ άμεσα. Η άσαφής αναφορά του Λούντζη, δ.π., σ. 254, δεν πρόσφερε πολλά στις σχετικές γνώσεις μας.

2. Δεν γνωρίζω αν ο αναφερόμενος εδώ είναι το ίδιο πρόσωπο με τον A. Pisani, capitano generale delle navi κατά την πολιορκία του 1716 και βασικό συντελεστή της νίκης κατά των Τούρκων: Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 37.

3. «Con altra venerata Ducale poi ptescriste V(ostra) S(ereni)tà all' ubbidienza mia d'essaminare, se circa li Marinari che s' estragono da queste Isole venghi essequita la Term(inazion)e del fù Ecc(ellentissi)mo Cap(ita)no Gen(era)l R'

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα πού διεξήγαγε, ὁ Erizzo διαπίστωσε πρῶτα ὅτι ὅλα γίνονταν σύμφωνα μὲ τὶς διαταγὲς καὶ τὸν ἰσχύοντα μηχανισμό. Δὲν ἀρκέσθηκε ὅμως στὶς παραπάνω διαπιστώσεις, οὔτε σὲ μιὰ γενικὴ ἄριστη ἀναφορά. Θεώρησε καθήκον του νὰ ἐκφράσει τεκμηριωμένες ἀπόψεις γιὰ τὸ θέμα, κρίνοντας τὰ ἰσχύοντα μέτρα καὶ προτείνοντας νέα.

Οἱ στόχοι τῆς ναυτολόγησής Ἑπτανησίων γιὰ τὸ βενετικὸ ναυτικὸ ἦταν, ὅπως τοὺς καθορίζει ὁ Erizzo, δύο: ἡ ἀριθμητικὴ συμπλήρωση τοῦ προσωπικοῦ σὲ περίοδο εἰρήνης¹ καὶ ἡ ἄσκηση τῶν κατοίκων, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ ἓνας ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐτοιμοπόλεμων ναυτικῶν, πού θὰ ἦταν ἀσφαλῶς πολῦτιμοι σὲ καιρὸ πολέμου². Ὁ γενικὸς προνοητὴς θεωροῦσε, ὡστόσο, ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς παραπάνω δύο σκοποὺς δὲν ἐξυπηρετοῦνταν μὲ τὸν ἰσχύοντα μηχανισμό ναυτολόγησής. Συγκεκριμένα, κάθε χρόνο ναυτολογοῦνταν ἀπὸ ὅλα τὰ νησιὰ συνολικὰ μέχρι 300 ἄνδρες - καὶ ὄχι πάντα τόσοι -, πού ὑπηρετοῦσαν γιὰ ἕξι μῆνες. Μὲ τὸ τέλος τῆς ἐξάμηνης θητείας τοὺς ἀπολύονταν ὅλοι, καὶ οἱ 300, καὶ ἄλλοι ἔπαιρναν τὴ θέση τους, μέχρις ὅτου ὅλοι οἱ νησιῶτες ὑπηρετήσουν μὲ τὴ σειρά τους.

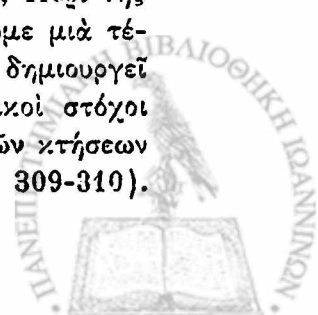
Ἡ πρώτη βασικὴ ἀντίρρηση τοῦ Erizzo ἀναφερόταν ἀκριβῶς στὸ σκεπτικὸ πού ἐπέβαλλε τὸν παραπάνω τρόπο ναυτολόγησής, δηλ. νὰ ὑπηρετήσουν ὅλοι μὲ τὴ σειρά, ὥστε νὰ μὴ δημιουργοῦνται δυσἀρέσκεις³. Ὁ Βενε-

Pisani di sempre illustre memoria, e se corrispondono agl'oggetti, che sè nè sono prefissi, incaricando la pontualità mia à versare sopra la materia onde si renda utile in avvenire l' estrazione, e le genti, che s'essercitassero possino ridursi in stato di prestar nelle Navi il mig(lior)e servizio. Sono pur incaricato d' accudire, onde l'estrazioni siano estesse anco sopra i Marinieri del litorale, ingiongendomi in di più la Ser(eni)tà Vostra di preffigere conveniente Terminazione à scanzo di qualunque arbitrio nelle strazioni sud(dett)e, metendovi quell'ordine, e regole, che vagliano à farlo succedere col miglior servizio delle Navi» (φ. 13^ϛ).

1. Γιὰ τοὺς λόγους πού ἐπέβαλλαν στὴ Βενετία νὰ διατηρεῖ ναυτικὲς δυνάμεις στὰ Ἑπτάνησα, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Κέρκυρα, καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης βλ. Λούντζης, *Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως*, σ. 104.

2. «Due sono gl'oggetti della Ser(eni)tà V(ost)ra nel levar questi Marinieri in ogni Campagna. Il primo di dar rinforzo alle pub(blich)e Navi in tempo di pace, l'altro d' essercitar li sudditi per averne un buon numero in tempo di Guerra» (φ. 13^ν).

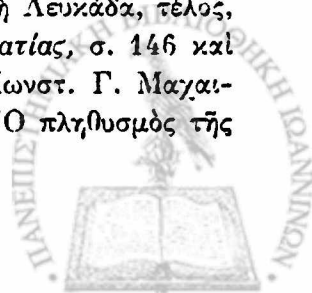
3. Ὁ Βενετὸς γενικὸς προνοητὴς ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα προσεκτικὸς στὸ θέμα αὐτό. Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ Βενετία θεωροῦσε τὰ Ἑπτάνησα ὄχι ὡς κτήσι, ἀλλὰ ὡς μητροπολιτικὸ ἔδαφος, καὶ κατ' ἐπέκταση τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν ὡς ἰστίμους ὑπάρχουσ τῆς: Ἡ ἄγρια οικονομικὴ ἐκμετάλλευση (Ἀνδρεάδης, *Περὶ τῆς οικονομικῆς διοικήσεως*, τ. 1, σ. 320-321) δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε μιὰ τέτοια σκέψη. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ Βενετὸς ἀξιοματοῦχος ἀποφεύγει νὰ δημιουργεῖ δυσἀρέσκεις, κυρίως γιὰτὶ ἔτσι ἐξυπηρετοῦνται καλύτερα οἱ ἄμεσοι πρακτικοὶ στόχοι του. Ἀλλωστε δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἄγνωστη στὸν Erizzo ἡ δομὴ τῶν βενετικῶν κτήσεων (γιὰ τὴ δομὴ αὐτὴ βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Bailly, *La Sérénissime*, σ. 309-310).

τὸς ἀξιωματοῦχος παρατηροῦσε ὅτι σὲ ἕναν ἀριθμὸ 60.000 ἀνδρῶν¹ ἱκανῶν νὰ φέρουν ὄπλα, δηλ. ἡλικίας 18-40 ἐτῶν, ὅταν θὰ κληθοῦν νὰ ὑπηρετήσουν καὶ πάλι οἱ πρῶτοι, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ζοῦν πιά. Ἐπιπλέον, σὲ πάρα πολλοὺς δὲν θὰ συνέβαινε νὰ ὑπηρετήσουν ποτέ, γιατί δὲν θὰ προλάβαινε νὰ ἔλθει ἡ σειρά τους. Ἔτσι ὁ κύριος στόχος τοῦ ἰσχύοντος μηχανισμοῦ, νὰ καταναί- μει δίκαια τὸ βάρος τῆς ναυτολόγησης σὲ ὅλους, δὲν ἐπιτυγχάνεται.

Ἴσως, τέλος, νὰ ἦσαν ὁρατὰ κάποια σημάδια ἀναταραχῆς· τὸ θέμα πάντως ἀπαιτεῖ πε- ραιτέρω ἔρευνα.

1. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ἡλικίας 18-40 ἐτῶν ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὑπερβολικός, μὲ βάση στοιχειώδη κριτήρια τῆς ἱστορικῆς δημογραφίας. Ἐ- νας τέτοιος ἀριθμὸς ἀνδρῶν στὶς δεδομένες τάξεις ἡλικιῶν δὲν θὰ ἀντιστοιχοῦσε σὲ κα- νένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ προφίλ τῶν πυραμίδων ἡλικιῶν τῆς Εὐρώπης τοῦ 18ου αἰ., ὅπου αὐ- τὲς ἔχουν καταρτισθεῖ· θὰ ἀνταποκρινόταν ἴσως σὲ ἕνα συνολικὸ πληθυσμὸ 250-350.000 κατοίκων. Οἱ μαρτυρίες ποὺ διαθέτουμε παραδίδουν ἀριθμοὺς πολὺ μικρότερους, ἀκόμη καὶ γιὰ ἐποχὲς μεταγενέστερες: 164.000 στὰ 1760 (μὲ βάση τὸν Grimaldi: A. M. Ἀνδρε- ἀδης, «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑπτανήσου», *Οἰκονομικὴ Ἑλλάς*, ἔτος Η', ἀρ. φ. 10, Σάββα- τον 6 Μαρτίου 1910, σ. 127), 144.959 κατ. στὰ 1780-1789 (Romanin, *Storia docu- mentata*, τ. 9, σ. 86, 94). Τί λοιπὸν μπορεῖ νὰ σημαίνει ὁ ἀριθμὸς ποὺ παραδίδει ὁ E- rizzo; Δυὸ πράγματα: ἡ ὅτι ἔχομε ἰσχυρὴ μεταναστευτικὴ εἰσροή, ἰδιαίτερα ἀνδρῶν τῶν παραπάνω ἡλικιῶν, ἢ, ἀπλούστατα, ὁ γενικὸς προνοητὴς ὑπερβάλλει συνειδητὰ γιὰ νὰ ὑποστηρίξει εὐχερέστερα τὴν ἀποψή του. Νομίζω πὼς ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ βρισκεται κά- που στὴ μέση. Εἶναι γεγονός ὅτι διάφοροι λόγοι πρέπει νὰ ὀδηγοῦσαν νέους ἄνδρες ἀπὸ τὶς κοντινὲς τουρκοκρατούμενες περιοχὲς νὰ καταφύγουν στὰ Ἑπτάνησα (Ἀνδρεάδης, ὁ.π., σ. 127). Ἀκόμη εἶναι γνωστὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βενετῶν γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ πλη- θυσμοῦ τῶν νησιῶν, ἐνδιαφέρον γενικότερο κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμποριοκρατίας, ὅπως εὔστοχα παρατηρήθηκε (Ἀνδρεάδης, *Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως*, τ. 1, σ. 156). Πρὸς τὸ παρόν, ὡστόσο, μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀναμφισβήτητη ἡ μεταναστευτικὴ εἰσροή, ἀλλὰ ὄχι τόσο μεγάλη ὥστε νὰ δικαιολογεῖ ἀπέλυτα τοὺς ἀναφερόμενους ἀριθμοὺς. Εἶναι ἀκόμη φανερὸ ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Erizzo ἔγιναν ἐντελῶς ἐμπειρικὰ καὶ αὐθαί- ρετα: ἀναφέρει ὅτι ἡ Κέρκυρα, ποὺ ἔδινε 75 ναῦτες, ἀριθμοῦσε 15.000 ἄνδρες 18-40 ἐτῶν. Κατ' ἀναλογία, μὲ ἄλλους 15.000 ὑπολογίζεται ἡ Ζάκυνθος καὶ μὲ 30.000 ἡ Κεφαλονιά· ἔτσι συμπληρώνεται τὸ σύνολο τῶν 60.000. Εἶναι ὁμως γνωστὸ, ἀπὸ ἐγκυρότερες μετρή- σεις, ὅτι, στὰ 1760, ἡ Κέρκυρα ἀριθμοῦσε 44.333 κατοίκους συνολικά, ἡ Κεφαλονιά 75. 000, ἡ Λευκάδα 12.000, ἡ Ἰθάκη 2.500, τὰ Κύθηρα 6.000 καὶ ἡ Ζάκυνθος (στὰ 1770) 30.000: Ἀνδρεάδης, «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑπτανήσου», ὁ.π., σ. 126-127 (πρβλ. Κωνστ. Γ. Μαχαιρᾶς, *Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας. 1684-1797*, Ἀθῆναι 1951, σ. 144-145). Ἐς ὑπομνησθοῦν ἀκόμη καὶ ἄλλες σχετικὲς πληροφορίες: στὰ 1768 ἡ Κέρκυρα εἶχε 48. 444 κατ. (Bacchioni, *Il dominio*, σ. 212), ἐνῶ ὁ Scrofani τοὺς ὑπολόγιζε στὶς 60.000 (Ἀνδρεάδης, *Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως*, τ.2, σ. 85)· ἡ Κεφαλονιά στὰ 1715 εἶχε 55.000 κατ. (Γεώργ. Ν. Μοσχόπουλος, *Ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς*. Α. Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὸ 1797, Ἀθήνα 1985, σ. 165· στή σ. 132 βλ. ἐνδιαφέροντα πῖνακα τῶν ἱκανῶν γιὰ στράτευση ἀνδρῶν τοῦ νησιοῦ ποὺ ἀφορᾷ τὴν περίοδο 1569-1655)· ἡ Λευκάδα, τέλος, ἀριθμοῦσε, στὰ 1778, 15.000 κατ. (Μαχαιρᾶς, *Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας*, σ. 146 καὶ σημ. 2· ἀξιόλογη ἀναδρομὴ στὶς δημογραφικὲς τύχες τοῦ νησιοῦ βλ. Κωνστ. Γ. Μαχαι- ρᾶς, *Ἡ Λευκὰς (1700-1861)*, Ἀθῆναι 1958, σ. 1-2 καὶ Ἀνδρεάδης, «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑπτανήσου», ὁ. π., ἀρ. φ. 13 τῆς 27.3.1910, σ. 163).

Μιά δεύτερη σημαντική παρατήρηση τοῦ Erizzo ἔχει σχέση με τὸν κύριο σκοπὸ τῆς ναυτολόγησής τῶν Ἑπτανησίων, νὰ δημιουργηθεῖ δηλ. μιὰ ἰκανὴ ναυτικὴ δύναμη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ περίπτωση πολέμου. Καὶ ἀναρωτιέται ὁ Βενετὸς ἀξιωματοῦχος, ἂν εἶναι ἀρκετὸς ὁ χρόνος τῶν ἑξὶ μηνῶν γιὰ νὰ μνηθοῦν, ἔστω, σὲ μιὰ δύσκολη καὶ κοπιαστικὴ τέχνη, ὅπως τοῦ ναύτη, ἀνθρωποὶ ἐντελῶς ἄσχετοι περὶ τὰ ναυτικὰ καὶ ἀσυνήθιστοι στὴ σκληρὴ ζωὴ τῆς θάλασσας. Πῶς δηλ. θὰ μετατρέπονταν σὲ ναυτικούς κυρίως γεωργοί, ποὺ ἀγνοοῦσαν καθετὶ πάνω στὸ πλοῖο, ποὺ ἡ περὶ θάλασσαν τοὺς ἦταν κάτι ἐντελῶς ἄγνωστο, ποὺ δὲν μιλοῦσαν ἀκόμη καὶ τῆ γλώσσα¹. Ὅταν λοιπὸν θὰ ἔληγε ἡ ἐξάμηνη θητεία ὅσων τελικὰ θὰ καλοῦνταν νὰ ὑπηρετήσουν, τὸ μόνο ποὺ θὰ τοὺς ἔμεινε ἀπὸ αὐτὴ θὰ ἦταν μιὰ δυσάρεστη ἀνάμνηση καὶ κάποιες ἀτελεῖς καὶ συγκεχυμένες γνώσεις². Ὅλα αὐτὰ βέβαια πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὸν στόχο νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ ἀξιόμαχη καὶ ἐτοιμοπόλεμη ναυτικὴ ἐφεδρεία.

Ἡ γνώμη λοιπὸν ποὺ ἀπεκόμισε ὁ Erizzo ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ ἰσχύοντος συστήματος ναυτολόγησής τῶν νησιωτῶν ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀρνητικὴ. Ἐπρόκειτο γιὰ μεθόδους ποὺ ἀπέφεραν ἐλάχιστους καρπούς στὸ βενετικὸ ναυτικόν. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ ἀρχικὸς στόχος, νὰ δημιουργηθεῖ δηλ. μιὰ ἰκανὴ ναυτικὴ δύναμη, ἀπαιτοῦνταν συνεχῆς καὶ σκληρὴ ἐκπαίδευση, ὅπου τὰ προβλήματα καὶ οἱ κίνδυνοι θ' ἀντιμετωπίζονταν στὴν πράξη· ἀπαιτοῦνταν μακρόχρονη θαλάσσια ὑπηρεσία καὶ ὄχι εὐκαιριακὴ παρουσία ἀνθρώπων, ποὺ πιὸ πολὺ ἀποτελοῦσαν βᾶρος παρά προσέφεραν κάτι θετικόν. Παράλληλα, ἡ ἀκολουθούμενη μέθοδος δημιουργοῦσε ἔντονες δυσαρέσκειες στοὺς νησιῶτες, ἀφοῦ ἄλλοι ὑφίσταντο τὸ βᾶρος τῆς ναυτολόγησής καὶ ἄλλοι ἀπαλλάσσονταν ἐντελῶς, ἐνῶ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ αὐθαιρέσεις, τίς ὁποῖες ἐπέτρεπαν ἢ καὶ προκαλοῦσαν οἱ ἐγγενεῖς ἀδυναμίες τοῦ συστήματος³.

Ἄντι τοῦ ἰσχύοντος ἀτελέσφορου καὶ ἐπαχθοῦς μηχανισμοῦ ναυτολόγησής ὁ Βενετὸς γενικὸς προνοητῆς τῆς Θάλασσας ἐπρότεινε νὰ ἐπινοηθεῖ καὶ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἄλλος, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπηρετοῦσε τοὺς ἀρχικοὺς σκοποὺς καὶ δὲν θὰ παρουσίαζε τίς ἀτέλειες τοῦ παλαιοῦ. Ἡ βασικὴ καινοτομία τοῦ

1. Ἡ ρητὴ αὐτὴ ὁμολογία τοῦ γενικοῦ προνοητῆ εἶναι ἰδιίτερα σημαντικὴ γιὰ τὸν βαθμὸ ἀφομοίωσης τῶν πληθυσμῶν τῶν Ἑπτανήσιων ἀπὸ τοὺς Βενετούς.

2. «Li trè cento Marineri, che furono presi dall'Aratro, e furono posti in una Nave a quali ogni cosa era ignota, e velle, e corde, e nome, e fatiche, ed ubbidienza, e lingua, e qualunque altra cosa, a pena si sono potuti riconoscere in tanta diversità di stato, che ritornati all' Aratro, ad'essi altro non resta, che l' ingrata memoria dei soferti patimenti» (φ. 14^r).

3. «Ora pensando io alli tanti inconvenienti di questo metodo, che per necessitā conviene succedanno, lo trovo di pooco frutto per il pub(blic)o servizio, e di gravissimo peso a suditti» (φ. 14^r).

προτεινόμενου μηχανισμού ήταν ο περιορισμός της αριθμητικής βάσης του πληθυσμού που θα έδινε τους ναύτες, ώστε ο συνολικός χρόνος των περιόδων θητειών να επιτρέπει εκπαίδευση σωστή, αλλά και χωρίς εξαιρέσεις. Παράλληλα, η ναυτολόγηση θα περιοριζόταν σε Έσους είχαν κάποια σχέση με τη θάλασσα, δηλ. ψαράδες ή εργαζόμενους στη μικρής κλίμακας άκτοπλοία.

Με την ισχύουσα μέθοδο ναυτολόγησης, οι 300 ναυτολογούμενοι κατανέμονταν ως εξής κατά νησί: 75 προέρχονταν από την Κέρκυρα¹, άλλοι τόσοι (75) από τη Ζάκυνθο και 150 από την Κεφαλονιά². Ο Εγίζζο τώρα προτείνει να συνταχθούν πίνακες 1000 ανδρών συνολικά, που θα προέρχονταν από όλα τα παραπάνω νησιά και από τη Λευκάδα³. Συγκεκριμένα, οι προτεινόμενοι πίνακες θα περιλάμβαναν 244 ονόματα ναυτικών από την Κέρκυρα, 339 από την Κεφαλονιά, 270 από τη Ζάκυνθο και 147 από τη Λευκάδα⁴. Από την απογραφή όσων αποζούσαν από τη θάλασσα που είχε διενεργήσει ο γενικός προνοητής προέκυψε ότι στα παραπάνω νησιά υπήρχαν 2.299 ναυτικοί: η Κέρκυρα αριθμοῦσε 563, η Κεφαλονιά 778, η Ζάκυνθος 618 και η Λευκάδα 340⁵.

1. Κατά τον Πλουμίδη, «Επτανήσιοι μισθοφόροι», ό.π., σ. 131, οι ναύτες της Κέρκυρας προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από την περιοχή της Λευκίμμης, για τους κατοίκους της οποίας η στρατιωτική ύπηρεσία αποτελούσε «κάποια διέξοδο στη χρόνια φτώχεια του τόπου τους». Πρβλ. και τον ενδιαφέροντα πίνακα (αυτόθι, σ. 134, 145-148) με 118 ονόματα Κερκυραίων ναυτών κατά το 1737.

2. Σχετικές πληροφορίες για τη ναυτολόγηση στη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά βλ. Λούντζης, *Περί της πολιτικής καταστάσεως*, σ. 152-163. Ίδιαίτερα για την Κεφαλονιά βλ. Μοσχόπουλος, *Ίστορία της Κεφαλονιάς*, τ. Α, σ. 120, 136, πιο πολύ για προγενέστερες εποχές.

3. Ο Εγίζζο τονίζει ιδιαίτερα το σημείο αυτό, δηλ. την ένταξη των Λευκαδίων στο άμυντικό σύστημα και την κατανομή των σχετικών βαρών και σ' αυτούς. Είναι γνωστό ότι οι Λευκάδιοι είχαν εξαιρεθεί από την υποχρέωση να εξοπλίζουν γαλέρα, με το άρθρο 11 των «Privilegi della Comunità di Santa Maura» του Morosini: Μαχαίρας, *Η Λευκάς επί Ένετοκρατίας*, σ. 41 σημ. και σ. 56. Δεν πρέπει ωστόσο να λησμονείται ότι οι Λευκάδιοι ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν στρατιωτικό σώμα, με άξιωματικό που διορίζε ο γενικός προνοητής: Λούντζης, *Περί της πολιτικής καταστάσεως*, σ. 169· πρβλ. και Βακαλόπουλος, *Ίστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. 4, σ. 43.

4. Η προτεινόμενη κατανομή φαίνεται ακριβοδίκαιη, σύμφωνα με τους αριθμούς στους οποίους κατέληξε η έρευνα (;) του γενικού προνοητή. Συγκεκριμένα, οι πρὸς έγγραφην στους καταλόγους 1.000 νησιῶτες αποτελούσαν τὸ 43-43,5% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ναυτικῶν κάθε νησιοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ ἀριθμὸς 1.000 ἔχει τὴν ἴδια ποσοστιαία σχέση με τὸν ἀριθμὸ 2.299.

5. Ίδιαίτερα σημαντικὴ θεωροῦμε τὴ μαρτυρία τοῦ Εγίζζο, στὸ μέτρο βέβαια πὸ ἀπηγεῖ τὴν ἀριθμητικὴ πραγματικότητα, σχετικὰ με τὸν ἀριθμὸ τῶν νησιωτῶν ἡλικίας 18-40 ἐτῶν πὸ ἀποζούσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα: σὲ ἓνα σύνολο 60.000, μόνο 2.299, δηλ. τὸ 3,83% (ἀνάλογο ποσοστὸ δίνει γιὰ τὴν Κέρκυρα: σὲ 15.000, οἱ 536, δηλ. 3,75%). Ὅσο ὑπερβολικοὶ καὶ ἂν εἶναι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ γενικοῦ προνοητῆ (βλ. καὶ σ.290, σημ. 1), ἀκόμη καὶ τὸ διπλάσιο ἢ καὶ τὸ τριπλάσιο ποσοστὸ εἶναι μᾶλλον μικρὸ, προκειμένου γιὰ νησιῶτες. Τὸ θέμα, νομίζω, ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρουσα ὑπόθεση ἔρευνας ὡς πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴ κατανομὴ τῶν Ἐπτανησίων. Ἄλλωστε οἱ συχνὲς ἀναφορὲς τοῦ Βενετοῦ ἀξιωματοῦχοῦ στὴ γεωργικὴ ἀπασχόληση τῶν κατοίκων ἀποτελοῦν ἀκόμη μίᾳ σχετικὴ ζῆδειξη.

Ός κίνητρο έγγραφής στους πίνακες ό Εγίζζο πρότεινε κυρίως τήν εξαίρεση από κάθε προσωπική άγγαρεία. Οί έγγραφόμενοι έπρεπε νά έχουν ηλικία 18-40 ετών¹. Κανένας δέν θα μπορούσε νά παραλειφθεϊ από τούς πίνακες, παρά μόνον αν στή θέση του έμπαινε κάποιος άλλος εξίσου ικανός, αλλά και όταν ό υπό διαγραφή θα είχε υπηρετήσει δύο τουλάχιστο φορές· όσοι θα άπαλλάσσονταν υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις όφειλαν πάλι νά έγγραφούν σέ ιδιαίτερες καταστάσεις με τά πλήρη στοιχεία τους (έπωνυμο, όνομα, τόπος κατοικίας), ώστε νά είναι δυνατή ή άμεση στράτευσή τους σέ περίπτωση άνάγκης.

Οί 1.000 αύτοί έγγεγραμμένοι στους πίνακες θα χωρίζονταν σέ τρεϊς ομάδες από 330 περίπου. Καθεμιά από τις τρεϊς ομάδες θα υπηρετούσε επί ένα χρόνο κάθε τρία, ένω οί άνδρες τών άλλων δύο ομάδων θα είχαν τó δικαίωμα νά ασκούν τó κύριο επάγγελμά τους. "Ολο: οί έγγεγραμμένοι πάντως όφειλαν νά υπηρετήσουν με τή σειρά τους και δέν έπιτρεπόταν σέ κανέναν νά υπηρετήσει στή θέση άλλου.

Στόν καθένα από τούς 1.000 έγγεγραμμένους στους πίνακες θα χορηγοϋνταν 30 λίτρες γαλέττα τó μήνα, ανεξάρτητα αν ήταν ή σειρά του νά υπηρετήσει ή όχι. Σέ όσους υπηρετούσαν θα καταβαλλόταν έπιπλέον ό καθορισμένος για τούς "Έλληνες ναϋτες τού βενετικού στόλου μισθός². Μετά τó τέλος τής εξάμηνης θητείας τους, οί Έπτανήσιοι ναϋτες θα μπορούσαν νά έπιστρέψουν στα σπίτια τους χωρίς καμιά ιδιαίτερη δυσκολία. Δυό φορές τó χρόνο, και οί 1.000 έγγεγραμμένοι θα έπιθεωροϋνταν ύποχρεωτικά από τις αρμόδιες αρχές· με τόν τρόπο αύτό οί σχετικοί πίνακες θα ήταν πάντα ένημερωμένοι και θα συμπληρώνονταν άμέσως τά δημιουργούμενα κενά: όσοι δηλ. από τούς ύποψηφίους πρós ναυτολόγηση είχαν υπερβεί τó όριο ηλικίας ή για διάφορους λόγους είχαν καταστεί άκατάλληλοι για ύπηρεσία ή και είχαν πεθάνει θα αντικαθίσταντο στους πίνακες με άλλους, πάντα με βάση τις γνωστές προϋποθέσεις. "Ετσι οί κατάλογοι θα περιλάμβαναν ανά πᾶσα στιγμή, στο τέλος κάθε θητείας και στην αρχή τής επόμενης, 1.000 κατάλληλους και ικανούς ναϋτες.

Με τόν προτεινόμενο τρόπο τó βενετικό ναυτικό θα μπορούσε νά ύπολογίζει ότι, σέ περίπτωση πολέμου, θα είχε στή διάθεσή του 1000 άρτια

1. Για τήν ηλικία τών στρατευσίμων και στις χειραΐες δυνάμεις τής Βενετίας βλ. Concina, *Le trionfanti et invittissime armate venete*, σ. 46-47· για τήν καταστρατήγηση τών σχετικών διατάξεων από τούς πιδ εύπορους βλ. αΐτόθι, σ. 49. Μᾶλλον δέν πρέπει νά εϋσταθεϊ ή άποψη τού Λούντζη, *Περί τής πολιτικής καταστάσεως*, σ. 254, ό όποιος αναφέρει ως άκραίο όριο τó 65ο έτος. Βλ. και Ψαράς, *Ό θεσμός τής πολιτοφυλακής*, σ. 86-87 κ.έ.

2. Η άναφορά στους "Έλληνες ναϋτες τού βενετικού στόλου είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, ως μέτρο σύγκρισης για τή μισθοδοσία. Για τή θέση τών Έλλήνων στόν βενετικό στόλο βλ. Lane, «Wages and Recruitment», *δ.π.*, σ. 18 και Πλουμίδης, «Έπτανήσιοι μισθοφόροι», *δ. π.*, σ. 128.

ἐκπαιδευμένους ναυτικούς· σὲ εἰρηνικὴ περίοδο ἐπίσης θὰ βρίσκονταν σὲ ὑπηρεσία 330 Ἑπτανήσιοι ναῦτες, σίγουροι καὶ ἱκανοί, ἀφοῦ ὅλοι ἀνεξαιρέτως θὰ εἶχαν ὑπηρετήσει ἐπὶ δύο τουλάχιστον ἐξάμηνα. Ἐπιπλέον θὰ ἀποφεύγονταν οἱ αὐθαιρέσεις, ἐνῶ τὸ βάρος γιὰ τοὺς νησιῶτες θὰ ἦταν κατὰ πολὺ μικρότερο¹.

Τῆ δαπάνη, τέλος, γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν παραπάνω προτάσεων ὁ Erizzo δὲν τὴ θεωροῦσε ὑπερβολικὴ. Τὸ βασικὸ ἔξοδο ἦταν, κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ χορήγηση γαλέττας στοὺς 1000 ἐγγεγραμμένους ναυτικούς, ὅχι ὅμως κατὰ πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ κονδύλι πού ἀπαιτοῦσε ἡ συντήρηση τῶν 300 ναυτῶν πού ἀπέδιδε ἡ ἰσχύουσα μέθοδος. Τὸ μέτρο αὐτό, ὡστόσο, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Βενετὸ ἀξιωματοῦχο βασικότατο καὶ ἀπαραίτητο, ἀφοῦ θὰ ἀποτελοῦσε σπουδαῖο κίνητρο γιὰ τοὺς Ἑπτανήσιους ναυτικούς νὰ ἐγγραφοῦν στοὺς καταλόγους. "Ὅσο μεγάλη καὶ ἂν ἦταν ἡ δαπάνη, ἡ ὠφέλειά της τὴν ξεπερνοῦσε κατὰ πολὺ: τὸ βενετικὸ ναυτικὸ θὰ εἶχε στὴ διάθεσή του σὲ περίπτωσι ἀνάγκης μιὰ σημαντικὴ δύναμη ἀπὸ ἱκανοὺς καὶ καλὰ ἐκπαιδευμένους ναυτικούς. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἡ δαπάνη θεωρηθεῖ δυσβάστακτη, μποροῦσε ἄνετα νὰ καλυφθεῖ μὲ κάποιον «ἀσήμαντο» φόρο πού θὰ ἐπιβαλλόταν στοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ δὲν θὰ δυσανασχετοῦσαν, πιστεύει ὁ Erizzo, ἀφοῦ θὰ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὶς ἐπαχθεῖς ἐτήσεις ναυτολογήσεις².

γ) Συμπληρωματικὲς προτάσεις - εὐχῆς

Μὲ τὶς παραπάνω εἰσηγήσεις ὁ Erizzo ἐξαντλεῖ τὸ θέμα τῶν ναυτῶν, πού γιὰ πολλοστὴ φορὰ τονίζει ὅτι ἀποτελεῖ πρόβλημα σημαντικώτατο καὶ ἐξαιρετικὰ ἀκανθῶδες. Δὲν κλείνει ὅμως ἐδῶ τὴν ἀναφορά του. Στὴ συνέχεια θίγει ἓνα ἐπίσης σημαντικὸ, ἀλλὰ γενικότερο, πρόβλημα: τὴν ἐκπαίδευση καὶ δημιουργία ἀξιωματικῶν γιὰ τὸν στόλο. Τονίζει, καὶ σωστά, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη λυθοῦν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὰ προβλήματα πού θέτει ἡ ἐξέυρεση ἱκανῶν, σὲ ἀρθμὸ καὶ πείρα, ναυτῶν, ἐνῶ ὁ στόλος δὲν θὰ διαθέτει παράλληλα καλοὺς ἀξιωματικούς, τότε μικρὴ ἀξία θὰ ἔχουν ὅλες οἱ δαπάνες καὶ οἱ προετοιμασίες. Ὑπογραμμίζει ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι ἡ ναυτικὴ τέχνη εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ δύσκολες. Μὲ τὶς προόδους μάλιστα τῆς ναυπηγικῆς καὶ

1. «Cosi ordinata questa gente, e destinata al proprio incarico di servire sopra del Mare, V.S. avrebbe in ogni bisogno di Guerra mille Marineri pronti, et ogn' anno di pace tre cento e trenta sicuri e capaci, doppo che tutti avessero fatta la seconda campagna, e cosi resterebbero tolti tutti gl'arbitrij nel far l' estrazioni et il peso à sudditi sarebbe molto minore» (φ. 15^v).

2. «Ma volendo la pub(blic)a economia sgravarsi ancho di q(ues)ta spesa di più potrebbe farlo col far contribuire una tanza insencibile à tutte le altre genti delle Jsole med(esi)me, che in tal maniera resterebbero sollevate dalle solite annuali estrazioni» (φ. 16^r).

τις ἐξελίξεις στὸν τομέα τῆς τακτικῆς, δὲν ἀρκεῖ πιά ἡ ἐμπειρική ἀντιμετώπιση, ὅπως ἴσως κατὰ τὸ παρελθόν. Ἀπαιτεῖται σοβαρὴ ἐπιστημονικὴ γνώση τῶν σχετικῶν θεμάτων, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ἀποτελεσματικὰ οἱ πολύμορφες καὶ ποικίλες δυσκολίες, ποὺ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση στὴ θάλασσα κάθε στιγμή δημιουργοῦν¹.

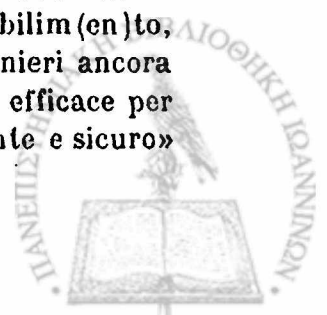
Ὡ πρῶτο καὶ βασικὸ μέτρο ὁ Erizzo θεωρεῖ τὴν ὑπαρξὴ κατάλληλων διοικητῶν τῶν πλοίων (καπετάνιων), σὲ ἀριθμὸ καθορισμένο καὶ ἐπαρκή. Ἀκόμη ὁ στόλος πρέπει νὰ διαθέτει ἀνάλογο ἀριθμὸ πιλότων καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, ὥστε νὰ μὴ βρεθεῖ στὴ δυσχερέστατη θέση ποὺ θὰ προκαλοῦσε τυχὸν ἔλλειψή τους. Ἄλλωστε ὁ γενικὸς προνοητὴς πιστεύει ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ νόημα τῶν ἀποφάσεων τῆς Συγκλήτου, τῆς 23 Αὐγούστου καὶ 29 Σεπτεμβρίου τοῦ προηγούμενου ἔτους (1732), μὲ τις ὁποῖες ἀνέτιθετο στὸ ἀρμόδιο ὄργανο, τὸ Magistrato all' Armar, νὰ ἐξασφαλίσει ὅσο ὅσο τὴν ὑπηρεσία τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ πρόσφερε ἡ ἀγορά, πρὶν αὐτοὶ ἀναζητήσουν ἄλλοῦ ἐργασία.

Εἶχε ἀποφασισθεῖ ἐπίσης νὰ περιθάλπονται οἱ ἡλικιωμένοι καὶ ἀνίκανοι πρὸς ἐργασία ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, ὥστε νὰ μὴν ἀναγκάζονται στὸ τέλος τῆς ζωῆς τους νὰ καταφεύγουν στὴν ἐπαιτεία. Ὁ Erizzo προτείνει ἐδῶ νὰ ἐπεκταθεῖ τὸ μέτρο καὶ στοὺς ναῦτες, ποὺ λόγῳ τῆς ἡλικίας ἢ τῆς ἀναπηρίας τους δὲν ἔχουν ἄλλο τρόπο νὰ κερδίσουν τὴ ζωὴ τους. Ὑπενθυμίζει ἀκόμη ὅτι ὅλες οἱ σύγχρονες ναυτικὲς δυνάμεις ἔχουν δημιουργήσει ἰδιαιτέρως ἰδρύματα, ὅπου οἱ ἀπόμαχοι τοῦ ναυτικοῦ, ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦτες, περνοῦν τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς τους ἡσυχὰ καὶ ἀνθρώπινα. Ὑπογραμμίζει, τέλος, ὅτι ἓνα τέτοιο μέτρο πρόνοιας θὰ ἀποτελοῦσε σοβαρότατο λόγο γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βενετοὺς ναυτικούς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ξένους ἀκόμη ναῦτες, νὰ πυκνώσουν τίς τάξεις τοῦ βενετικοῦ ναυτικοῦ².

Οἱ κυβερνητὲς τῶν πλοίων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Erizzo, ἀνάμεσα σὲ κείνους ποὺ ἀνάλωσαν τὴ ζωὴ τους στὸ ναυτικὸ ἐπάγγελμα, ποὺ διαθέτουν καὶ γερὴ θεωρητικὴ κατάρτιση καὶ πλούσια πείρα. Ὅσοι ὑπηρετοῦσαν, ὅλοι σχεδὸν εἶχαν γνώσεις ἐμπειρικές· αὐτὸ βέβαια

1. «L' industria poi l'ha vincolata, e trà l' esperienza et il rasciocinio l' hanno poste in certe regole, le quali richiedono profonda ciencia (sic) per ben adoperarle, nell' infinite circostanze, che s' incontrano nella via del Mare, quale non è mai la stessa, e che non lascia di sè tracia alcuna ò norma» (φ. 16^v).

2. «...ella facesse lo stesso per li suoi poveri Marinari ancora, che sono pur essi ben meritevoli dei caritatevoli riflessi dell' Ecc(ellentissi)mo Sen(at)o, onde resi inabili per la grande età, o per le riportate ferite, avessero un luogo, dove nutriti terminar la vita con quiete e senza aver à questurare pane...Un tale stabilim(en)to, oltre d'esser giusto e necessario, dà animo a loro sudditi ed à stranieri ancora di servire sotti i Vesceli delle med(esi)me, non v'essendo modo più efficace per condur gl'uomini à servire, e ben servire, che il pane perpetuo, sufficiente e sicuro» (φ. 17^r).

δὲν ἦταν δικό τους λάθος, ἀφοῦ δὲν εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ σπουδάσουν συστηματικά.

Ἐλειπαν ἀκόμη ἱκανοὶ πιλότοι, πού θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν μὲ ἀσφάλεια τὰ βενετικά πολεμικά πλοῖα σὲ δύσκολα καὶ ἐπικίνδυνα νερά. Καὶ οὔτε ἦταν δυνατὸ νὰ βρεθοῦν μὲ τὶς ἰσχύουσες ἀμοιβές: ὁ μηνιαῖος μισθὸς τοῦ πιλότου ἀνερχόταν (σὲ *valore di piazza*) σὲ 6 δουκάτα καὶ 18 *grossi*, ὅσο δηλ. καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἀπλοῦ ναύτη. Κι αὐτό, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ καλοὶ πιλότοι ἦσαν περιζήτητοι καί, φυσικά, ἐργάζονταν γιὰ ὅποιον πρόσφερε τὰ πιὸ πολλά. Ἡ πρόταση λοιπὸν τοῦ *Erizzo* στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλη, παρὰ νὰ πληρώνονται οἱ πιλότοι ἔτσι, ὥστε ὄχι μόνο νὰ μπορούν νὰ ζοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιζητοῦν τὴ δημόσια ὑπηρεσία.

Ἀφοῦ αὐτὸ ἦταν τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπαγγελματικῆς ἱκανότητος τῶν ἀνώτερων ἀξιωματικῶν τῶν πλοίων, ἀνάλογο θὰ ἦταν καὶ τῶν ὑπολοίπων. Τὸ ἀποτέλεσμα, βέβαια, ἦταν, κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ γενικοῦ προνοητῆ, ἀπογοητευτικό: ἔλεπαν οἱ ἱκανοί, τὸ βενετικὸ κράτος ἀναγκαζόταν νὰ χρησιμοποιεῖ ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ μὲ «μειωμένα προσόντα» καὶ νὰ ἐμπιστεύεται τὰ πλοῖα του σὲ χέρια ὄχι τὰ πιὸ κατάλληλα. Ἀντίθετα, οἱ ἄλλες ναυτικὲς δυνάμεις τῆς ἐποχῆς φρόντιζαν μὲ κάθε ἐπιμέλεια καὶ σοβαρότητα νὰ μορφώνουν ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ καὶ νὰ διατηροῦν τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀπόδοση μὲ τὴ νομοθεσία, μὲ τὴ γενναιοδωρὴ ἐπιβράβευση τῆς ἀξίας καὶ μὲ τὴν ἀτεγκτὴ τιμωρία τοῦ σφάλματος.

Ἔτσι ὁ *Erizzo* καταλήγει ἀβίαστα νὰ προτείνει τὴν ἴδρυση ναυτικῶν σχολῶν, τόσο στὴν πόλη τῆς Βενετίας ὅσο καὶ στὴν Κέρκυρα¹. Στις σχολὲς αὐτὲς θὰ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ μετεκπαιδευθοῦν καὶ ὅσοι ἀξιωματικοὶ ὑπηρετοῦσαν ἤδη στὸν στόλο, καὶ στὴν *armata grossa* καὶ στὴν *armata sottile*². Θεωροῦσε ἀκόμη ἀπαραίτητο ὁ *Erizzo* νὰ μετακληθοῦν ἕνας ξένος

1. Πράγματι, μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς βενετικῆς Συγκλήτου τῆς 15.4.1733, ἰδρύθηκε στὴ Βενετία ναυτικὴ σχολή: Bacchion, *Il dominio*, σ. 197. Ἀσφαλῶς δὲν ἐπηρέασε ἀποφασιστικά τὴν ἴδρυση τῆς Σχολῆς ἡ εἰσήγηση τοῦ *Erizzo*: οἱ προτάσεις καὶ οἱ σκέψεις ὡστόσο τοῦ γενικοῦ προνοητῆ δείχνουν ὅτι ὑπῆρχε ἕνα εὐρύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τεχνικὴ παιδεία, γενικότερο ἄλλωστε χαρακτηριστικὸ τοῦ αἰώνα. Λίγες μέρες μετὰ ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀπόφαση, ἡ Σύγκλητος ἰδρύει παρόμοια σχολὴ καὶ στὴν Κέρκυρα: Bacchion, *ὁ.π.*, σ. 198 (ὅπου καὶ λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὸν πρῶτο διευθυντὴ τῆς). Ὁ συγγρ. αὐτός, ὡστόσο, ἀγνοεῖ τὴν εἰσήγηση τοῦ *Erizzo*, ἡ ὁποία μᾶλλον ἐδῶ πρέπει νὰ διεδραμάτισε κάποιον ρόλο. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Bacchion, *ὁ.π.*, ἀναφέρει ρητὰ παρόμοια πρωτοβουλία τοῦ γενικοῦ προνοητῆ Agost. Sagredo γιὰ τὴν ἴδρυση στὴν Κέρκυρα στρατιωτικῆς σχολῆς, στὰ 1754.

2. Γιὰ τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὴν «*armata grossa*» καὶ τὴν «*armata sottile*» βλ. Viaro, «*I forzati*», *ὁ.π.*, σ. 225 σημ. 2 καὶ Zorzi, *Venezia*, σ. 216.

ναύαρχος καὶ ἱκανοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ πιλότοι, ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν τὸ διδασκτικὸ προσωπικὸ τῶν σχολῶν, γιὰ νὰ διδάξουν τοὺς ἤδη ὑπηρετοῦντες ἀξιωματικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς νέους ποὺ θὰ εἰσάγονταν. Ἰδιαιτέρα ὁ ναύαρχος (διοικητὴς τῆς σχολῆς, θὰ λέγαμε) θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἱκανὸς γνώστης ὄχι μόνο ὅλων τῶν μυστικῶν τῆς ναυτικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων τεχνολογικῶν ἐξελίξεων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ εἰσάγονταν καὶ στὸ βενετικὸ ναυτικὸ οἱ γνώσεις, τὶς ὁποῖες ἀπέκτησαν τὰ ἄλλα ἔθνη μὲ τὸν συνεχῆ καὶ ζωντανὸ πειραματισμό¹.

Τί ἀπέγινε ὅμως μὲ τὶς προσεκτικὲς καὶ σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα ὀρθὲς εἰσηγήσεις τοῦ Ν. Erizzo; Σίγουρα δὲν υἱοθετήθηκαν ἢ δὲν τέθηκαν σὲ ἐφαρμογή, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ κάποιες ὑποδείξεις του γιὰ τὴ λειτουργία ναυτικῆς σχολῆς στὴν Κέρκυρα. Λίγο μετὰ τὴ σύνταξη καὶ ἀποστολὴ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ γενικοῦ προνοητῆ, ἡ Βενετία καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἀνανέωσαν «στὸ διηνεκὲς» τὶς συνθηκὲς εἰρήνης². Καὶ γιὰ τὶς δύο ἐχθρικὲς ἀπὸ παράδοση δυνάμεις ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ἀποτελοῦσε ἀδήριτη ἀνάγκη³, ἡ ἐσωτερικὴ τους κατάσταση καὶ ἡ προφανὴς κάμψη τους, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ, τοὺς ἐπέβαλλε τὸ κλείσιμο ὁποιοῦδήποτε πολεμικοῦ μετώπου. Ἡ βενετικὴ Δημοκρατία προτιμᾷ νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἀνοχὴ τῆς Πύλης, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ὕποια παρουσία της στὴν περιοχὴ. Ὁ βενετικὸς στόλος συχνὰ ξαρματώνεται καὶ σαπίζει ἀπρακτος στὰ νερὰ τῆς λιμνοθάλασσας⁴.

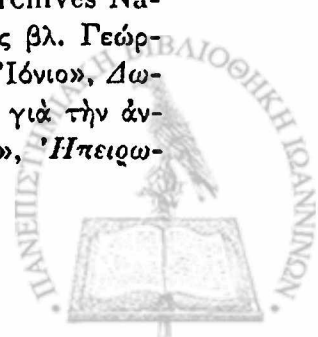
Γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα, ὡστόσο, ἡ ἀναφορὰ-εἰσήγηση τοῦ Nicolò Erizzo νομίζω ὅτι ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Πέρα ἀπὸ τὴν ἐναργὴ παρουσία-

1. «Questo Armiraglio, oltre i semi dell' Arte, potrebbe sparger quei di tutte le voluzioni Navali, che sono quanto difficili d'altretanta somma importanza. Così tutte le cognizioni, che hanno fatte con viva e continua esperienza l' altre Nazioni, la Ser(eni)tà V(ost)ra potrebbe introdurle nella sua flotta, usando del saggio consiglio di documentare le proprie genti coll' esercizio e col pericolo altrui» (φ. 18^r).

2. Βλ. πολλὰ παραδείγματα ἐγκάρδιων σχέσεων Βενετῶν καὶ Τούρκων στοῦ Preto, *Venezia e i Turchi*, σ. 380 κ.έ.

3. Βλ. σχετικὰ στοῦ Preto, ὅ.π., σ. 357 κ.έ.

4. «...Ce qu' ils appellent l'armée subtile de Mer n' est composée que de sept Vaisseaux de guerre bien mal équipés, de dix galleres et quelques galiottes», μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γάλλος πρόξενος τῆς Ἄρτας J. Dubroca, στίς 16.12. 1734 (Archives Nationales, Β1 171). Γιὰ ἄλλες ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις τῶν Γάλλων τῆς Ἄρτας βλ. Γεώργιος Α. Σιορόκας, «Εἰδήσεις γιὰ τὴ στρατιωτικὴ παρουσία τῆς Βενετίας στὸ Ἴόνιο», *Δωδύνη* 12(1983) 421-440 καὶ ὁ ἴδιος, «Ἐνα ἄγνωστο τουρκοβενετικὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν Κυθέρων μὲ τὰ καδηλίκια Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας (1732/3)», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, 1983, 37-51.

ση τῆς κατάστασης τοῦ βενετικοῦ ναυτικοῦ στήν κρίσιμη δεκαπενταετία με-
τὰ τὸ Πασάροβιτς, εἶναι πολύτιμη γιὰ τὴ γνώση των σχέσεων Ἑπτανησί-
ων καὶ Βενετῶν, ἐνῶ οἱ κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς τῆς ἀναφορὲς διαμορ-
φώνουν ὑποθέσεις ἔρευνας, ποὺ ἴσως ἀποδειχθοῦν στὸ μέλλον καρποφόρες.

RIASSUNTO

INSUFFICIENZE DI VENEZIA NEL SISTEMA DIFENSIVO DELLO JONIO E IL SERVIZIO DEI GRECI DELLE ISOLE JONIE NELLA MARINA VENETA (1718-1733)

di

Giorgio A. Siorokas

Questo studio si basa su una relazione inedita inviata dal provveditore generale da Mar Nicolò Erizzo al doge (ora nell' Archivio di Stato di Venezia: Cinque Savi alla Mercanzia, B. 564) in data 10 marzo 1733, e riguardante il problema del reclutamento dei marinai per la flotta veneziana. Nel documento si esamina in una prima parte (ff. 1r-13r, 16r-18v) la struttura della politica difensiva veneziana dal trattato di Passarowitz (1718) al rinnovo dei trattati turco-veneziani del 1733. Il redattore sottolinea l' impotenza della Repubblica di San Marco di corredare una flotta atta ad assicurare gli interessi veneziani in tempo di pace, e respingere una eventuale attività avversaria. Dal documento in questione risulta anche l' orientamento della politica militare di Venezia; nello stesso tempo fa trasparire il progressivo allontanamento dalla dottrina di Schulenburg.

In una seconda parte (ff. 13r-16r) del suo rapporto, Erizzo critica il sistema in vigore del reclutamento per la marina veneta degli abitanti delle isole Jonie, e ne propone un altro più efficace.

Da notare che la relazione sopra menzionata ha un'importanza particolare, sia per il Settecento veneziano che per la storia della Grecia moderna.

Università di Ioannina
Sezione di Storia Moderna

